

Roberto Pelayo Martínez Zabala*

PAŃSTWOWA AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KROŚNIE

ORCID 0009-0008-8612-339X

Przekł. z j. hiszpańskiego: Mateusz Urbaniak

Kult św. Jakuba Większego w Krośnie.

Dawny kościół pw. św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty na Przedmieściu Węgierskim (ok. 1510–1770)

Wprowadzenie

Kult św. Jakuba Większego pojawił się w Polsce około XI wieku, dokąd przybył bezpośrednio z Europy Zachodniej na fali sławy, jaką zyskało sanktuarium w hiszpańskim Santiago de Compostela po odkryciu grobu apostoła w dziewiątym stuleciu¹. W okresie

¹ Św. Jakub Apostoł. Jakub, zwany Większym lub Starszym, był synem rybaka Zebedeusza i Salome z Betsaidy (Mt 27,56). Starszy brat św. Jana Ewangelisty. Był powołany przez Jezusa, razem ze swym bratem Janem, jako jeden z Jego pierwszych uczniów (Mt 4,21). Wraz z Piotrem i Janem należał do grupy Apostołów najbliższych Mistrzowi. Świadek wskrzeszenia córki Jaira (Mk 5,37), Przemienienia Pańskiego (Mt 17,1 nn) oraz agonii Chrystusa w Getsemani (Mt 26,37). Żywe usposobienie Jakuba i Jana sprawiło, że Jezus nazwał ich „synami gromu” (Mk 3,17). Święty Jakub jako pierwszy z Apostołów poniósł, zgodnie z przepowiednią Chrystusa (Mk 10,39), męczeńską śmierć. W Jerozolimie około 44 roku został ścięty mieczem na rozkaz Heroda Agryppy I (Dz 12,1–2). Według starej tradycji hiszpańskiej jego relikwie spoczywają w Santiago de Compostela. W średniowieczu jego sanktuarium było jednym z trzech najważniejszych w chrześcijaństwie. Do dzisiaj jest licznie odwiedzane. Święty jest patronem Hiszpanii i Portugalii; m. in.

* **Mgr Roberto Pelayo Martínez Zabala** – wykładowca w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie. Magister filologii hiszpańskiej Uniwersytetu Kraju Basków, prowadzący zajęcia z języka i kultury hiszpańskiej w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie oraz w III Liceum Ogólnokształcącym w Rzeszowie. Interesuje się metodyką nauczania języka hiszpańskiego, a także posiada akredytację egzaminatora międzynarodowych egzaminów z języka hiszpańskiego DELE przy Instytucie Cervantesa. Jego pozazawodowe zainteresowania skupiają się wokół kulturowego, historycznego i europejskiego wymiaru Camino de Santiago, czego wyrazem jest członkostwo w Stowarzyszeniu „Przyjaciele Dróg św. Jakuba w Polsce”.

średniowiecza, pielgrzymka do katedry w Santiago stała się, obok Rzymu i Jerozolimy, jedną z trzech tzw. *peregrinationes maiores* świata chrześcijańskiego.

Oprócz pątników rozmaitych narodowości, głównie francuskiej i niemieckiej, pochwycwszy od XIV wieku w drogę do Hiszpanii udawać zaczęli się także nieliczni pielgrzymi polscy. Byli to przeważnie przedstawiciele szlachty, podróżujący z takich miast jak Gdańsk, Toruń, Wrocław, Poznań czy Kraków. W regionach tych Apostoł Jakub otoczony był wielką czcią, która traciła jednak na znaczeniu na ziemiach wschodnich, mając jedynie marginalny charakter na obszarze Rusi Czerwonej, gdzie w przeważającym stopniu czczono innych świętych, w tym św. Mikołaja.

Gwoli chronologicznego porządku należy zauważyć, iż 70% obecnie istniejących parafii pod wezwaniem św. Jakuba Większego powstało między XII a XV wiekiem². Kościół św. Jakuba Większego w Krośnie wyznacza poniekąd granicę rozprzestrzenienia się kultu tegoż apostoła w Polsce południowej, zarówno w ujęciu geograficznym, jak i pod względem ram czasowych.

Kult św. Jakuba Apostoła w wiekach minionych, tak w samym Krośnie, jak i w jego okolicach, pozostaje jak dotąd w znacznej mierze niezbadany. Choć jego manifestacje nie zachowały się licznie w kościołach na terenie miasta i pobliskich miejscowości, to jednak żaden inny święty – z wyjątkiem św. Wojciecha – nie miał w samym Krośnie świątyni pod swoim wezwaniem, tak jak miał ją św. Jakub. Sam fakt istnienia na Przedmieściu Wyższym miasta Krosna kościoła pod wezwaniem świętych Jakuba Większego i Jana Ewangelisty, od początków XVI do końca XVIII wieku jawi się zatem jako wystarczające uzasadnienie dla powstania niniejszego opracowania. Ponieważ do naszych czasów nie przetrwały żadne materialne pozostałości dawnej świątyni, w pierwszej jego części staram się odtworzyć na podstawie źródeł pisanych wygląd, jaki mógł mieć krośnieński kościół Jakuba Apostoła. Drugą część poświęcam natomiast analizie inskrypcji widniejącej na dzwonie „Jakub” z kościoła parafialnego św. Mikołaja w Równem, odlanym w 1514 roku, który pierwotnie mógł należeć do wyposażenia kościoła św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty w Krośnie.

Ruch pielgrzymkowy do Santiago de Compostela przeżywa w ostatnich latach bezprecedensowy na skalę międzynarodową, gwałtowny rozkwit. W 2005 roku certyfikat ukończenia pielgrzymki do grobu Apostoła uzyskało łącznie 93 923 pątników różnych narodowości, która to liczba wzrosła do 262 444 w roku 2015, by w 2025 roku osiągnąć 526 097 osób. W analogicznym okresie liczba poświadczonych pielgrzymów z Polski wyniosła odpowiednio 422, 3782 oraz 8329³.

zakonów rycerskich, czapników, hospicjów, szpitali, kapeluszników, pielgrzymów, sierot. W ikonografii św. Jakub przedstawiany jest jako starzec o silnej budowie ciała w długiej tunice i w płaszczu lub pielgrzym w miękkim kapeluszu z szerokim rondem. Jego atrybutami są: bukłak, kij pielgrzyma, księga, miecz, muszla, torba, turban turecki, zwój. Por. W.A. Niewęglowski, *Leksykon świętych*, PWN, Warszawa 1998.

2 Dane dotyczące rozpowszechnienia się kultu św. Jakuba Apostoła w Polsce zaczerpnięto na podstawie artykułu: F. Mróz, *El Camino de Santiago en Polonia*, „Compostela”, 2020, nr 62, s. 64.

3 Statystyki dotyczące liczby wystawionych certyfikatów ukończenia pielgrzymki z metą w katedrze w Santiago de Compostela publikowane są codziennie przez lokalną archidiecezję za pośrednictwem oficjalnej strony internetowej Biura Pielgrzyma (*Oficina de acogida del Peregrino*). URL: <https://oficinadelperegrino.com/en/statistics-2> (dostęp 7.04.2026).

Przyrostowi temu towarzyszył w Polsce rozwój bractw poświęconych temuż świętemu, wytyczanie szlaków jakubowych na terenie całego kraju oraz ukazanie się bogatej literatury popularnonaukowej i naukowej poruszającej tę tematykę. Mając na uwadze te okoliczności, mam nadzieję, że niniejsze opracowanie przyczyni się do podniesienia rangi dawnego kultu św. Jakuba Większego w Krośnie i całym regionie.

Kościół św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty w Krośnie na podstawie akt wizytacji biskupa przemyskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego

Akta wizytacji kanonicznej w krośnieńskim dekanacie, dokonanej w 1745 roku przez biskupa przemyskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego⁴, stanowią dziś jedno z podstawowych źródeł wiedzy o nieistniejącym już kościele św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty w Krośnie. Ten przechowywany w Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyśle dokument⁵ dzieli się na dwie wyraźnie odrębne części – pierwsza z nich, spisana po łacinie, zawiera informacje o powstaniu kościoła, jego lokalizacji, tytule, konsekracji oraz otrzymanych na jego poczet darowiznach. Druga zaś, bardziej obszerna i sporządzona w języku polskim, szczegółowo opisuje zarówno zewnętrzną część świątyni, jak i jej wnętrze, przedmioty i ozdoby liturgiczne, oraz przylegające do niej zabudowania będące pod opieką altarystów.

Pisząc część łacińską, Sierakowski posłużył się nieistniejącymi już aktami wizytacji Fryderyka Alembeka, proboszcza z Żurawicy i honorowego kanonika przemyskiego, który wizytował diecezję w latach 1636–1642⁶. Część w języku polskim powstała natomiast w toku bezpośredniej obserwacji kościoła przez samego biskupa Sierakowskiego.

W załączonych aneksach zamieszczam pełną transkrypcję obu części, wraz z tłumaczeniem części łacińskiej⁷.

4 Wacław Hieronim Sierakowski (1700–1780) pełnił funkcje senatora I Rzeczypospolitej, kanonika Krakowskiej Kapituły Katedralnej oraz sędziego w konsystorze biskupim w Krakowie. 25 maja 1742 roku mianowany został biskupem przemyskim, obejmując pieczę nad diecezją 1 października tegoż roku. W 1743 roku rozpoczął generalną wizytację diecezji przemyskiej, której przebieg był następujący: w 1743 roku objął dekanaty Mościska i Sambor; 1744 – dekanaty Jarosław, Leżajsk i Pruchnik; 1745 – dekanaty Sanok, Krosno, Rzeszów oraz Dynów. Zob. T. Śliwa, *Sierakowski Wacław Hieronim (1700–1780)*, [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, red. L. Fac, T. Pudłocki, A. Siciak, Przemyśl 2011, s. 122–126; J. Ataman, *Akta wizytacji diecezji przemyskiej do końca XVIII wieku 1753–1755*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1960, t. 1, nr 2, s. 41–43.

5 Archiwum Archidiecezjalne w Przemyśle, *Visitatio et status ecclesiarum decanatus Crosnensis R. D. Venceslai Sierakowski Ep. Prem. a. D. 1745*, sygn. 171. Opis kościoła zawarto na kartach 59v i 60r, zaś opis zabudowań należących do altarii na karcie 60v. Karta 34r tych samych akt zawiera pewne informacje dotyczące fundacji na rzecz kościoła św. Jakuba.

6 Ataman, *Akta wizytacji...*, s. 33.

7 W 1898 roku Władysław Sarna opublikował krótkie streszczenie tekstu Sierakowskiego. Zob. W. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemyśl 1898, s. 311.

Tytuł kościoła św. Jakuba

Dzięki zapisom Sierakowskiego wiadomo z całą pewnością⁸, że kościół św. Jakuba w Krośnie poświęcony był św. Jakubowi Większemu i św. Janowi Ewangelście: *tituli S. Jacobi Majoris et Joannis Apostolorum*. Podwójne, potrójne, a nawet grupowe wezwania kościołów były od wczesnego średniowiecza zjawiskiem bardzo powszechnym na ziemiach polskich, wynikającym nie tylko z istnienia poszczególnych kultów, lecz również – a może przede wszystkim – z woli fundatorów kościołów. Wezwania grupowe były szczególnie częste na terenie diecezji przemyskiej⁹.

W Krośnie, najbardziej charakterystycznym przykładem wezwania grupowego jest kościół parafialny, konsekrowany 5 września 1512 r. pod wezwaniem Świętej Trójcy, Wniebowzięcia Maryi, Świętych Jana Chrzciela, Szymona i Judy Tadeusza Apostołów, Stanisława i Wojciecha męczenników, Dziesięciu Tysięcy Żołnierzy-Męczenników, Marii Magdaleny i Wszystkich Świętych¹⁰. Ponadto, istniał szereg wezwań, które zwykle zarezerwowane były dla kościołów filialnych oraz publicznych kaplic – dotyczy to świętych Zofii, Jana Nepomucena, Sebastiana, Walentego, Eleonory, Anny i Rocha¹¹. Dobry przykład stanowi tu kościół św. Wojciecha w Krośnie, będący filią kościoła parafialnego, pierwotnie konsekrowany w 1460 roku pod wezwaniem świętych Jerzego, Wojciecha, Walentego, Dziesięciu Tysięcy Męczenników, Małgorzaty, Heleny i Zofii¹². Należy ponadto rozróżnić między wezwaniem pierwszorzędnym (*principalis*) a drugorzędnym (*secundaris*)¹³. Kościół św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty w Krośnie, biorąc pod uwagę rangę obu świętych patronów oraz powiązania między nimi, stanowiłby – przynajmniej w pierwszych latach swojego istnienia – przypadek wezwania pierwszorzędnego podwójnego. Wszystko wskazuje jednak na to, że wezwanie św. Jana Ewangelisty straciło stopniowo na znaczeniu, by z czasem ostatecznie przybrać charakter drugorzędny.

Na słynnej litografii autorstwa Brauna z 1617 roku kościół św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty podpisany jest bowiem tylko jako *Templum S. Iacobi*. Przeciwnie jest zaś w przypadku kościoła św. Wojciecha, który z upływem lat utracił tytuł swojego pierwotnego

8 Ustalenie ponad wszelką wątpliwość czy dany kościół poświęcony został św. Jakubowi Większemu – synowi Zebedeusza, czy też św. Jakubowi Mniejszemu – synowi Alfeusza nie zawsze jest proste z uwagi na fakt, iż zarówno źródła antyczne, jak i nowożytne, zwykle odnoszą się do obu apostołów posługując się imieniem Jakub w sposób bezprzymiotnikowy. Waldemar Rozynkowski podejmuje tę kwestię w dziele pt. *O najstarszych śladach kultu św. Jakuba Większego na Pomorzu Gdańskim i w Ziemi Chełmińskiej*, [w:] *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, wyd. Czuwajmy, Kraków 2011, s. 134–135.

9 S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku: struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, KUL, Lublin 2004, s. 105.

10 P. Łopatkiewicz, *O konsekracji kościoła parafialnego w Krośnie w 1512 roku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno 21 września 2012*, red. P. Łopatkiewicz, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno 2012, s. 14–15.

11 Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*..., s. 105.

12 Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego*..., s. 308.

13 Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*..., s. 105.

patrona pierwszorzędnego, jakim był św. Jerzy, na rzecz drugorzędnego – św. Wojciecha (zob. il. 6). Na mapie Brauna oznaczony jest on po łacinie jako *Templum S. Alberti* (kościół św. Wojciecha). Należy jednak zwrócić uwagę, że w *Topographische Karte von Galizien (1779–1783)*, monumentalnym dziele kartograficznym, powszechnie znanym w literaturze polskiej jako mapa Miega, kościół św. Wojciecha oznaczony jest jako *S. Georg* (św. Jerzy)¹⁴. W obrębie murów miejskich znajdują się również kościół parafialny, klasztor oo. Franciszkanów oraz pałac biskupi (il. 1).

Datowanie kościoła św. Jakuba

Data budowy kościoła św. Jakuba nie jest udokumentowana, niemniej pierwsza wzmianka o nim pojawia się w aktach miejskich z 1529 roku¹⁵. Jak podaje Sierakowski, świątynia i ołtarz główny poświęcone zostały 23 kwietnia 1515 roku przez Jana – biskupa laodycejskiego, sufragana krakowskiego, zaś koszty prac pokrył kaznodzieja kościoła parafialnego w Krośnie – Mikołaj¹⁶. Być może chodzi tutaj o Mikołaja Schermera¹⁷, niemieckiego kaznodzieję kościoła parafialnego w latach 1509–1517 – wówczas można byłoby zawęzić datę wzniesienia świątyni do tego okresu. Z drugiej strony wiadomo, że w budowę kościoła zaangażowani byli altaryści kościoła parafialnego oraz część mieszkańców Krosna, przeważnie pochodzenia niemieckiego¹⁸. Jeśli zaś chodzi o samego biskupa Jana, sufragana krakowskiego, który poświęcił kościół – należy zwrócić uwagę, iż mowa jest tu niewątpliwie o Janie Amicinusie (Przyjacielu)¹⁹. Ów Amicinus był od 1495 roku profesorem

14 W. Bukowski, B. Dybaś, Z. Noga (red.), *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, t. 5, cz. B, wyd. Societas Vistulana, Kraków 2014, ark. 88, 89.

15 J. Garbaciak, *Zabudowa Krosna w XVI wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu (do roku 1918)*, t. 1, pod red. J. Garbaciaka, Kraków 1972, s. 155.

16 Sarna myli imię kaznodziei *Nicolausa* z imieniem *Joannes*: „Wybudował ten kościół w kształcie krzyża, Jan [sic] kaznodziej kościoła farnego, a poświęcił go Jan, Biskup Laodycejski, Sufragan Krakowski 23 kwietnia 1515”. W. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego...*, s. 311.

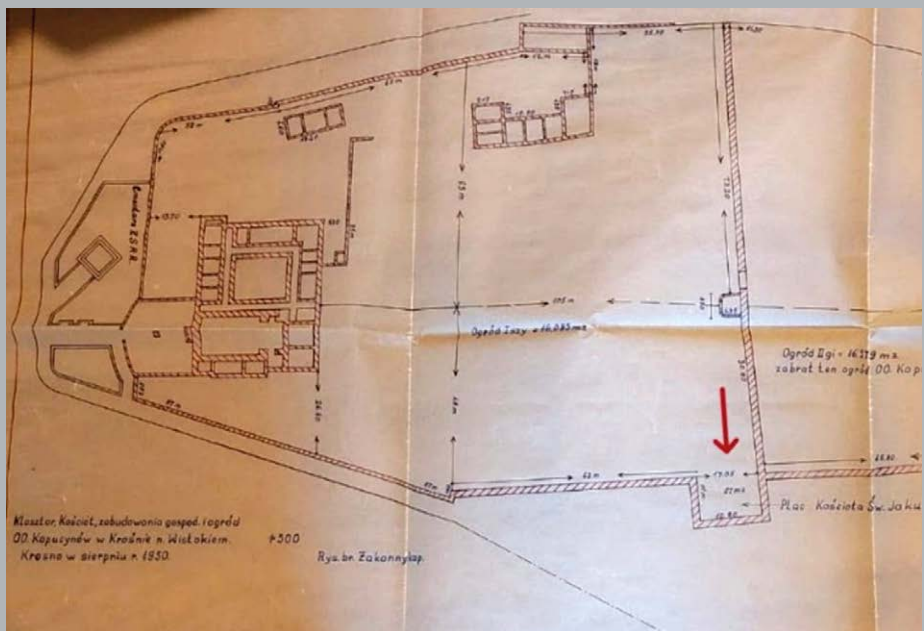
17 Mikołaj Schermer był nie tylko kaznodzieją, ale również pisarzem, bakałarzem, wikariuszem i kierownikiem szkoły parafialnej w Krośnie (1509) oraz proboszczem w Krościenku Wyżnym w roku 1510, przynależąc tym samym do niemieckojęzycznej elity intelektualnej Krosna początków XVI wieku. Przynajmniej do roku 1570 kościół parafialny w Krośnie miał na swych usługach kaznodzieję polskiego dla polskojęzycznych wiernych oraz niemieckiego – na użytek wiernych posługujących się na co dzień językiem niemieckim. Ostatnim znanym niemieckim kaznodzieją był Killian Loryncz w latach 1562–1570. Zob. F. Leśniak, *Duchowni i mieszczanie w Krośnie w XVI i pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 4, red. F. Leśniak, Krosno 2002, s. 13, 52; tenże, *Elita intelektualna miasta. Pisarze miejscy i nauczyciele w Krośnie (do 1630)*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 5, red. F. Leśniak, Krosno 2010, s. 30. Na temat germanizacji oraz następnej polonizacji społeczności Krosna w XVI wieku zob. F. Leśniak, *Krosno w czasach Odrodzenia: studia nad społeczeństwem miasta*, „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, nr 142, Kraków 1992, s. 116–118.

18 Por. Garbaciak, *Zabudowa Krosna...*, s. 156.

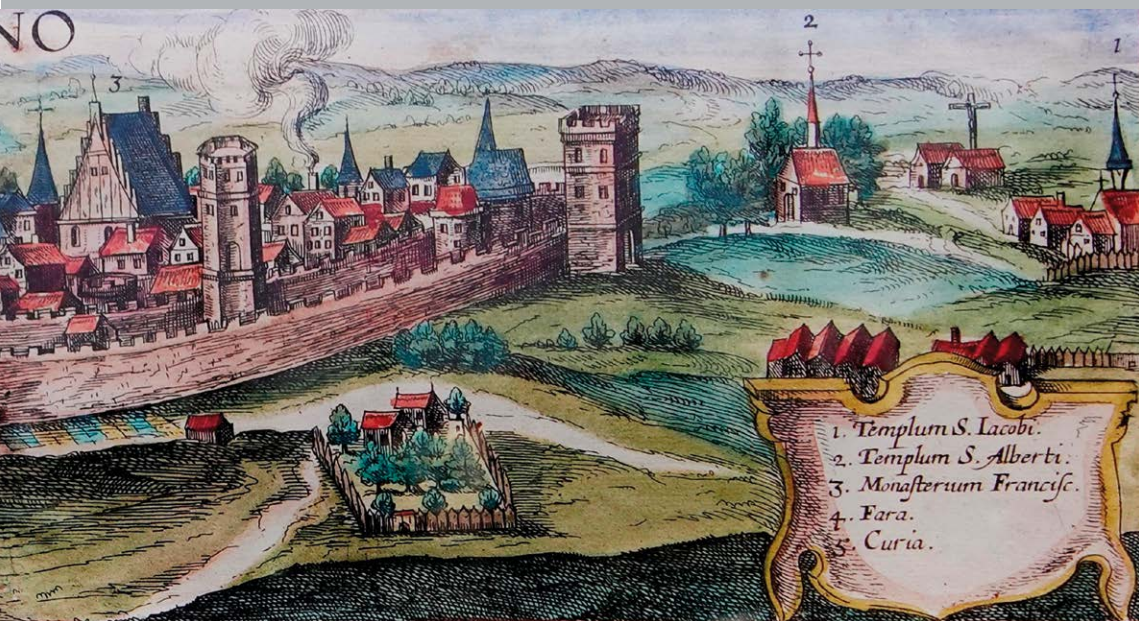
19 Jan Przyjaciół (Amicinus) z Krakowa (Id: 2036132), [w:] *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/2036132_Jan_Przyjaciół_Amicinus_z_Krakowa (dostęp 4.04.2026).

Il. 1. Krosno, widok miasta zamieszczony w dziele G. Brauna i F. Hogenberga *Civitates orbis terrarum*.
Repr. Roberto P. Martínez Zabala

Il. 2. Klasztor, kościół, zabudowania gospodarcze i ogród OO. Kapucynów w Krośnie, sierpień 1950 r. Strzałka wskazuje miejsce, w którym znajdował się kościół św. Jakuba. Opracowanie własne na podstawie mapy o sygn. AKKR 108. Fot. Magdalena Martínez-Węgrzyn

Il. 3. Aktualna ortofotomapa klasztoru i ogrodu OO. Kapucynów. Strzałka wskazuje lokalizację dawnego kościoła św. Jakuba. Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu Geoportal.gov.pl

Akademii Krakowskiej, w której pełnił funkcję rektora w latach 1504–1505, 1516–1517 i 1526. Warto w tym miejscu nadmienić, iż na okres między 1490 a 1510 rokiem przypada największa liczba przyjęć na Akademię Krakowską studentów pochodzących z Krosna na przestrzeni wieków XV i XVI²⁰. Jan Amicinus musiał również poznać w Akademii poetę i humanistę Pawła Proclera z Krosna (*Paulus Proczler Crosnensis Premisliensis*), wykładającego tam literaturę klasyczną w latach 1507–1516²¹. Powiązania te zdają się być wystarczające, by wyjaśnić, dlaczego Amicinus udał się do Krosna na konsekrację kościoła św. Jakuba Apostoła.

Lokalizacja kościoła św. Jakuba

Sierakowski lokalizuje kościół św. Jakuba Apostoła poza murami miasta, na Przedmieściu Węgierskim. W 1950 roku br. Efrek Chmiel z Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów sporządził plany krośnieńskich posiadłości swojego zgromadzenia, zaznaczając na mapie o sygnaturze AKKR 108²² miejsce, w którym znajdowały się fundamenty świątyni – w obrębie ogrodu OO. Kapucynów (il. 2). Ów dokument pozwala na ustalenie dokładnej lokalizacji dawnego kościoła, pokrywającej się aktualnie z fragmentem terenu należącego do zakonu, sąsiadującym z zabytkową willą Stanisława Bergmana przy ul. Stanisława Staszica 1. Punkt ten oddalony jest o około 300 metrów od miejsca odkrycia fundamentów Bramy Węgierskiej, prowadzącej niegdyś do miasta i usytuowanej w pobliżu obecnego budynku Sądu Okręgowego w Krośnie (il. 3).

Choć na mapie Miega (1779–1783) kościół św. Jakuba już się nie pojawia, dokładnie zaznaczono na niej teren, na którym znajdowała się świątynia wraz z boczną drogą do niej prowadzącą (il. 4). Bardzo obrazowa jest również mapa głównych szlaków komunikacyjnych Krosna, sporządzona przez W. Popławskiego i zamieszczona w artykule Józefa Garbacika z 1972 roku pt. *Zabudowa Krosna w XVI wieku*, na której to kościół św. Jakuba Apostoła zaznaczono w okolicach miejsca, gdzie dawny trakt węgierski przecinał się z drogą wiodącą do Sanoka (il. 5). Fakt, że jako lokalizację dla budowy kościoła poświęconego patronowi pielgrzymów wybrano właśnie skrzyżowanie dróg, wydaje się nieprzypadkowy.

Wszystko wskazuje na to, że w pierwszych dziesięcioleciach XVI wieku kościół św. Jakuba odegrał ważną rolę w powstaniu i rozwoju Przedmieścia Węgierskiego, w miarę jak nowi mieszkańcy budowali swoje domy wokół świątyni, które w powszechnym użyciu aż do drugiej połowy wieku XVIII funkcjonowało jako „okolica św. Jakuba”²³.

20 D. Quirini-Popławska, *Studia nad szkolnictwem krośnieńskim. Studenci krośnieńscy w Akademii Krakowskiej w czasach Odrodzenia*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. J. Garbacik, Kraków 1973, s. 318–319.

21 Paweł Prokler z Krosna, syn Jana (Id: 2009870), [w:] *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/2009870_Pawe%C5%82_Prokler_z_Krosna_syn_Jana (dostęp 4.04.2026).

22 Plan ten przechowywany jest obecnie w Archiwum Prowincji Krakowskiej Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie. Dzięki uprzejmości kustosa Archiwum, br. Wojciecha Czywczyńskiego OFMCap, autor niniejszego opracowania uzyskał dostęp do dokumentu w dniu 1 marca 2026 r.

23 Garbacik, *Zabudowa Krosna...*, s. 158.

Il. 4. Fragment mapy Miegi (1779–1783) przedstawiający Krosno. Strzałką zaznaczono położenie kościoła św. Jakuba; w górnej części kościół św. Jerzego (S. Georg). Opracowanie własne na podstawie: *Galicja na józefińskiej mapie...*

Il. 5. Szczegół mapy *Najważniejsze drogi w rejonie Krosna w XVI w.* autorstwa W. Popławskiego. Strzałką zaznaczono kościół św. Jakuba. Opracowanie własne na podstawie: J. Garbacik, *Zabudowa Krosna...*

Fundacja kościoła św. Jakuba

Patronat Arcybractwa Kapłańskiego dekanatów krośnieńskiego i sanockiego

Fundacje poczynione na rzecz kościoła św. Jakuba mają, jak podaje Sierakowski, nieustalone pochodzenie. Niemniej odnoszące się do świątyni prawo patronatu (*ius patronatus*) oraz prawo prezenty (*ius collationis*) dość wcześniej przypadły Arcybractwu Kapłańskiemu dekanatów krośnieńskiego i sanockiego. Ten niezwykle istotny fakt wywarł decydujący wpływ na losy kościoła św. Jakuba Apostoła w Krośnie przez cały, niemal trzystuletni okres jego istnienia. Charakter i działalność wspomnianego tworu zasługują w związku z tym na choćby powierzchowną wzmiankę – bractwa kapłańskie, bo o nich mowa, powstawały na terenie Francji, Niemiec, Włoch i Hiszpanii począwszy od IX wieku, gdzie funkcjonując jako *fraternitates spirituales* lub *fraternitates presbyterorum* realizowały wspólne cele, do których należały: krzewienie wiary chrześcijańskiej, dbanie o rozwój duchowy, propagowanie wychowania religijnego, wzajemne wsparcie członków w wymiarze zarówno duchowym, jak i materialnym, pomoc emerytowanym lub chorym współbraciom, zapewnianie godnego pochówku zmarłym członkom oraz podtrzymywanie pamięci o nich poprzez modlitwę²⁴. Do tych zadań powołane zostało Bractwo Kapłańskie dekanatów krośnieńskiego i sanockiego pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny, zatwierdzone w 1448 roku przez biskupa Piotra Chrzastowskiego²⁵.

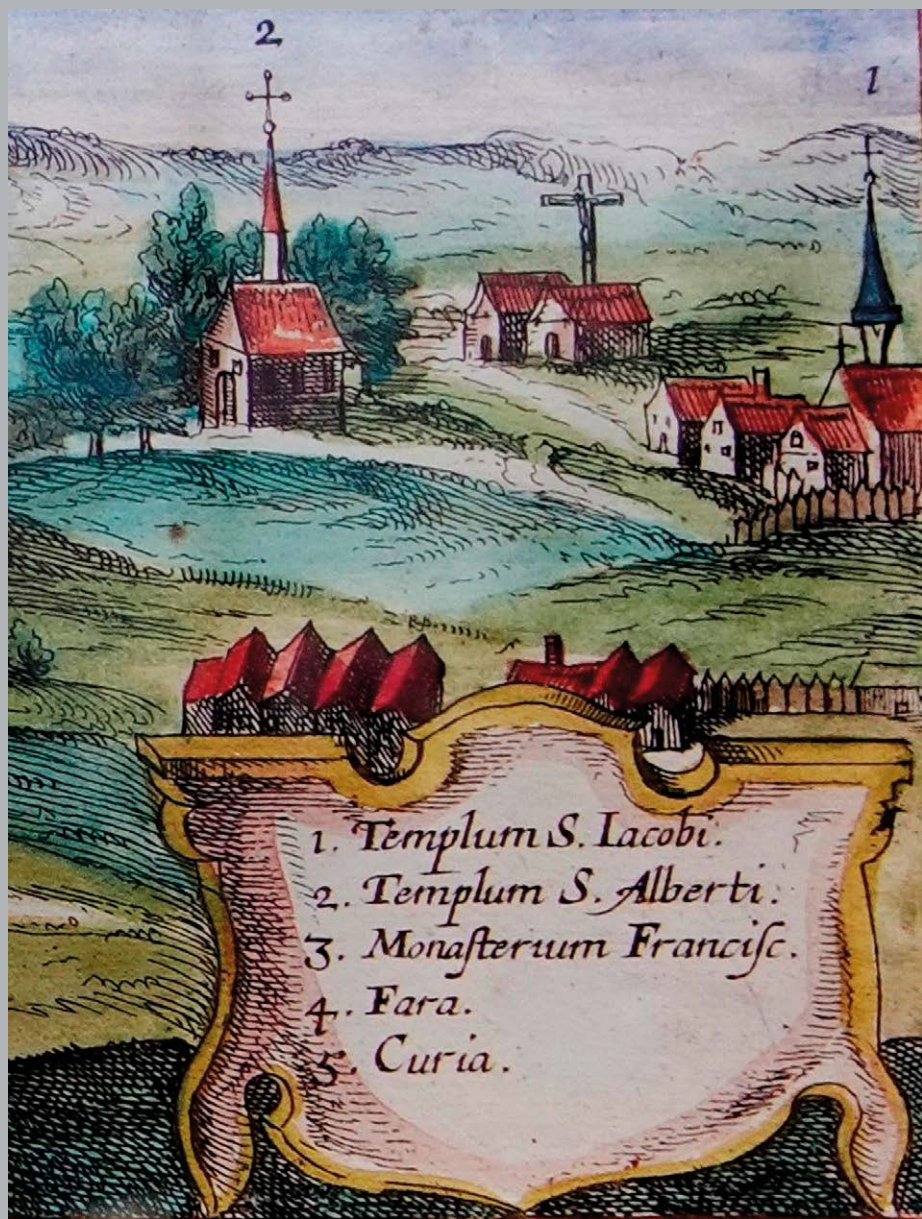
Podobna instytucja, obejmująca swoim zasięgiem dekanaty rzeszowski i tyczyński, powstała już wcześniej, bo w 1419 roku, po czym analogiczne zrzeszenia utworzono i zatwierdzono kolejno w Łańcucie (1450), Dynowie (1473), Felsztynie (1520), Leżajsku (1636), Samborze (1668), Jarosławiu (1688) i Pruchniku (1688), umacniając tym samym pozycję bractw kapłańskich na terenie całej diecezji²⁶. Począwszy od wieku XV, aż do XVIII stulecia bractwa te utrzymywały dziesiątki altarii, przyczyniając się w decydującym stopniu nie tylko do wzrostu religijności, lecz również do powstania bogatej spuścizny i dziedzictwa artystycznego kościołów rozsianych po całym obszarze ich działalności. W tym zakresie Arcybractwo Kapłańskie jawi się jako jedno z działających najprężniej²⁷.

24 W temacie powstania i rozwoju bractw religijnych w Europie Zachodniej i Polsce, zob. R. Kłopotek, *Geneza i działalność bractw kościelnych w Europie i w Polsce do końca XVIII wieku*, „Studia Gdańskie”, t. 37, 2015, s. 219–233. W temacie powstania i rozwoju bractw religijnych w diecezji przemyskiej, zob. H. Borcz, *Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 28, z. 4, 1981, s. 77–90.

25 Pierwotna nazwa bractwa to *Fraternitas Capellanorum et Plebanorum ceterorumque hominum in Terra Sanocensi et in vicinis partibus*. Od XVII wieku bractwo funkcjonuje pod nazwą *Fraternitas sacerdotalis sub titulo Assumptionis Beatae Mariae Virginis decanatum Sanocensis et Crosnensis*, lub w skróconej formie *Archiconfraternitas Sacerdotalis Decanatum Crosnensium Sanocensium*. Zob. F. Kiryk, *Bractwo Kapłańskie*, [w:] *Sanok. Dzieje miasta*, red. F. Kiryk, Kraków 1995, s. 248. Tej ostatniej nazwy używa Sierakowski w swoich aktach wizytacji kanonicznej w kościele św. Jakuba Większego w Krośnie. W dalszej części opracowania posługiwał się będą określeniem Arcybractwo Kapłańskie.

26 H. Borcz, *Rzeszowsko-tyczyńskie Bractwo Kapłańskie pod patronatem Ducha Świętego i Maryi Panny od XV do XVIII stulecia*, „Roczniki Historii Kościoła”, t. 1 (56), 2009, s. 131–132.

27 Tamże, s. 145, przyp. 72.

Il. 6. Widok miasta zamieszczony w dziele G. Brauna i F. Hogenberga *Civitates orbis terrarum*. Fragment z kościołem św. Jakuba i przyległą zabudową. Repr. Roberto P. Martínez Zabala

Jeśli chodzi zaś o organizację i działalność Arcybractwa Kapłańskiego w Krośnie, nie ulega wątpliwości, iż mamy w jego przypadku do czynienia ze wspólnotą o silnie elitarnym charakterze, skupiającą księży w czynnej posłudze, jak również tych emerytowanych, a także patrycjuszy i obywateli świeckich – przeważnie zamożnych mężczyzn – z których wielu miało powiązania z miejskim środowiskiem władzy²⁸. Ponadto, w posiadaniu Arcybractwa znajdowała się większość z około 350 ksiąg o tematyce religijnej przechowywanych w bibliotece kościoła parafialnego²⁹, co niewątpliwie czyniło z niego punkt odniesienia w zakresie wiedzy teologicznej i doktrynalnej. W XVII wieku, Arcybractwo Kapłańskie działało w oparciu o solidną strukturę organizacyjną, na którą składali się: prepozyt, czterech kuratorów, kantor, kaznodzieja, skarbnik oraz notariusz³⁰. Za prowadzenie ksiąg dokumentujących działalność bractwa odpowiedzialny był sekretarz³¹. Z zapisów tych wiadomo, że w 1604 roku do Arcybractwa Kapłańskiego należało dwudziestu czterech obywateli Krosna, wśród nich rajcy miejscy – Marcin Mayer i Jan Łopacki wraz ze swoimi małżonkami³². Ogół duchownych znajdujących się w jego szeregach miał obowiązek spotykać się minimum raz na kwartał na posiedzeniach, zwykle odbywających się na przemian w kościołach parafialnych w Sanoku, Rymanowie i Krośnie. Członkowie świeccy z kolei zobowiązani byli tylko do corocznych zebrań we wcześniej ustalonych miejscach i terminach. Posiedzenia kwartalne Arcybractwa prawdopodobnie miały również miejsce w budynku mieszkalnym należącym do kościoła św. Jakuba Większego w Krośnie³³.

Jak dowiadujemy się z akt Sierakowskiego, w 1677 roku kościół św. Jakuba otrzymał od Arcybractwa Kapłańskiego dwa tysiące florenów, pochodzących z dochodów z pobliskich wsi Targowiska i Łężany, pobieranych z rocznego czynszu wynoszącego 140 florenów. Następnie, w roku 1688, Arcybractwo przekazało kościołowi kolejny tysiąc z rocznego czynszu o wysokości 70 florenów, tytułem dochodów z położonej około 45 kilometrów od Krosna wsi Łubno. W 1685 roku świątynia została odnowiona przez Feliksa Molińskiego³⁴, prepozyta Arcybractwa Kapłańskiego, choć zakres tej ingerencji pozostaje nieznany.

28 Kiryk, *Bractwo Kapłańskie...*, s. 246.

29 Szczegółowe informacje na temat tej biblioteki w: A. Perzanowska, *Starodruki z fary krośnieńskiej w Muzeum Narodowym w Krakowie*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno 21 września 2012*, pod red. P. Łopatkiewicza, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno 2012, s. 39–62.

30 Borcz, *Rzeszowsko-tyczyńskie Bractwo Kapłańskie...*, s. 139, przyp. 47.

31 W Bibliotece Naukowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie przechowywane są dwa woluminy rękopisów Arcybractwa Kapłańskiego opatrzone sygnaturami 1378 II oraz 1379 II. Księgi te obejmują okres od 1604 do 1656 roku. Zob. Kiryk, *Bractwo Kapłańskie...*, s. 245.

32 Tamże, s. 246.

33 Leśniak, *Duchowni i mieszczanie w Krośnie...*, s. 17–18.

34 Feliks Moliński był dziekanem krośnieńskim, prepozytem Arcybractwa Kapłańskiego, kuratorem kościoła w Miejscu Piastowym i wizytatorem generalnym na dekanat sanocki. Zob. M. Hofman, *Wizytacje kanoniczne parafii Żurawica w okresie staropolskim ze szczególnym uwzględnieniem wizytacji biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa (1640–1702)*, [w:] *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Hofman, Żurawica 2023, s. 192.

Podobnie jak pozostałe bractwa kapłańskie diecezji przemyskiej, Arcybractwo Kapłańskie dekanatów krośnieńskiego i sanockiego zmagало się z poważnym kryzysem finansowym i duchowym w pierwszej połowie wieku XVIII³⁵, co w znacznej mierze tłumaczy stan daleko posuniętej degradacji, w jakim znajdował się kościół św. Jakuba wraz z jego zabudową mieszkalną, odnotowany podczas wizytacji biskupa Sierakowskiego w 1745 roku.

Wygląd zewnętrzny kościoła św. Jakuba w 1745 roku

Powstały na planie krzyża³⁶, niewielki kościół św. Jakuba zbudowany został w technice tzw. muru pruskiego. Ponieważ obie te właściwości mają charakter strukturalny, należy przypuszczać, iż świątynia nie ulegała w ich zakresie istotnym modyfikacjom przez cały okres swojego istnienia. Budowle sakralne na planie krzyża należą w tym regionie do rzadkości, choć istnieje odstępstwo od tej zasady w postaci drewnianego kościoła w Humniskach pochodzącego z pierwszej połowy XV wieku³⁷. Przeciwnie jest natomiast w przypadku muru pruskiego, którego technologia polegała na wypełnianiu drewnianego szkieletu (wzniesionego w technice słupowo-ramowej), cegłą – ten prawdopodobnie stosowany był w Krośnie często, zwłaszcza w budownictwie mieszczańskim w XV oraz na początku XVI stulecia, co może mieć związek z przypadającym na ten okres wciąż jeszcze silnym procesem germanizacji³⁸. Wiadomo też, że w pobliżu Przedmieścia Wyższego co najmniej od 1531 roku funkcjonowała cegielnia³⁹. Nie sposób jednak pominąć faktu, iż zastosowanie muru pruskiego w budowie kościoła św. Jakuba stanowi wyjątkową rzadkość w architekturze sakralnej regionu, i choćby z tego powodu świątynia ta zasługuje na szczególną uwagę.

Należy również odnotować, iż kościół św. Jakuba, biorąc pod uwagę datę jego powstania, był niewątpliwie świątynią orientowaną – jego prezbiterium, przypuszczalnie zamknięte trójbocznie, zwrócone było bowiem w kierunku wschodnim (il. 7).

Kościół otoczony był drewnianymi podcieniami⁴⁰ wokół całego budynku, pod którymi znajdował się kamień na wodę święconą, czyli kropielnica. Podcienia tego typu,

35 W 1760 roku biskup Sierakowski podjął próbę przeprowadzenia gruntownej reformy bractw kapłańskich w diecezji przemyskiej. Ta jednak zrealizowana została jedynie częściowo, jako że w tym samym roku został on mianowany arcybiskupem lwowskim. Pierwszy rozbiór Polski w 1772 roku przypieczętował los bractw kapłańskich, które uległy rozwiązaniu na mocy dekretu władz austriackich z dnia 22 maja 1783 roku. Zob. Borcz, *Rzeszowsko-Tyczyńskie Bractwo Kapłańskie* ..., s. 152–158.

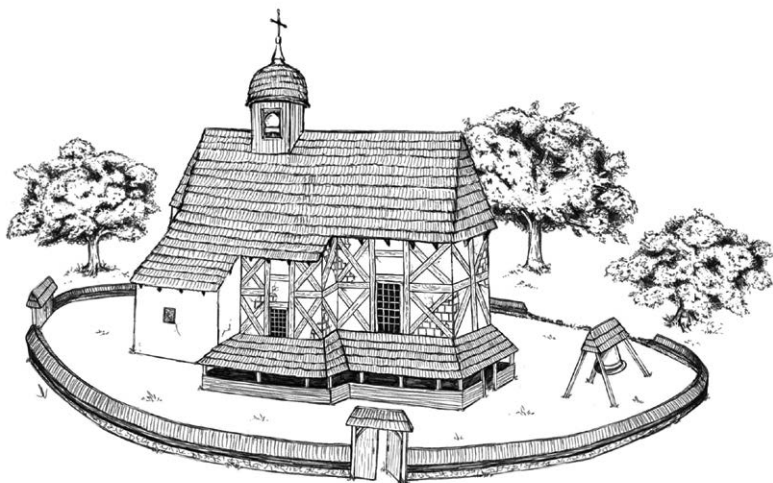
36 Por. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego*..., s. 311.

37 R. Brykowski, *Drewniana architektura kościelna w diecezji przemyskiej*, „Nasza Przyszłość”, t. 46, 1976, s. 62–63.

38 J. Gancarski, T. Leszczyński, *Krosno w średniowieczu*, [w:] *Krosno. Miasto i ludzie*, pod red. J. Kułakowskiej-Lis, F. Tereszkiwicz, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. S. Pigonia, Krosno 2019, s. 49.

39 Garbacik, *Zabudowa Krosna*..., s. 159.

40 Podcienia te znane są pod różnymi nazwami w zależności od regionu: soboty, blamki, oblamki, podchelmie, przysadzki lub przysienie. Zob. R. Brykowski, *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce XV wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – wyd. PAN, Wrocław 1981, s. 148–149. W swoim opisie kościoła św. Jakuba, Sierakowski posługuje się pojęciem „blamki”: *koło którego [kościółka] są blamki daszkiem gontowym pokryte* [...].

Il. 7. Próba rekonstrukcji kościoła św. Jakuba Większego w Krośnie na podstawie opisu biskupa W.H. Sierakowskiego z 1745 roku. Widok od strony północno-zachodniej. Rys. Marcela Krzyżak

mające za zadanie między innymi zapewnianie wiernym schronienia przed trudnymi warunkami atmosferycznymi, pojawiły się wcześniej – niewykluczone, że już w XV wieku, w położonych na uboczu świątyniach znajdujących się w zasięgu ruchu pielgrzymów⁴¹. Kościół św. Jakuba Apostoła – patrona pielgrzymów, swoją lokalizacją na skrzyżowaniu dróg na obrzeżach miasta doskonale wpisuje się więc w ten model.

Dach, stary i miejscami naprawiany, był przykładem pokrycia gontowego, również będącego rozwiązaniem powszechnie stosowanym w owych czasach. Nad nim, przypuszczalnie na skrzyżowaniu nawy i transeptu, znajdowała się nieduża drewniana kopuła – tzw. sygnaturka – w której mieściły się dwa dzwony. Z dużą dozą prawdopodobieństwa, element ten nie wchodził w skład pierwotnej budowli, jako że nie są znane przykłady wieżyczek na sygnaturki na dachach drewnianych na terenie Małopolski, wcześniejszych niż ta z kościoła na Burku w Tarnowie, z 1536 roku⁴².

Kościół posiadał dwa boczne wejścia, które Sierakowski umiejscawia odpowiednio *a dextris* i *a sinistris* – jedno z nich musiało znajdować się zatem w ścianie północnej, drugie zaś w południowej. Mające większe od nich gabaryty drzwi główne mieściły się pośrodku ściany zachodniej i składały się z dwóch skrzydeł, z których każde zamocowane było za pomocą trzech żelaznych zawiasów. Wszystkie drzwi wykonane były z drewna dębowego i wyposażone w metalowe zamki i kłódki. Tuż za głównym wejściem znajdowała się przytwierdzona do słupa skrzynka na jałmużnę, okuta żelazem i zamykana na wrzeciędz i skobel.

41 M. Kornecki, *Gotyckie kościoły drewniane na Podhalu*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 24; Brykowski, *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce...*, s. 148–149.

42 Tamże, s. 150.

Kościół św. Jakuba posiadał łącznie dziewięć *okien oprawionych w ołow*⁴³. Choć informacje na temat ich rozmieszczenia u Sierakowskiego się nie pojawiają, wiadomym jest, że do lat 30. XVI wieku okna zarówno w kościołach drewnianych, jak i murowanych, usytuowane były przeważnie w ścianach wschodnich i południowych prezbiterium i południowych korpusu nawowego. Niekiedy również pojawiały się one w ścianach zachodnich – praktycznie nigdy zaś w północnych. Schemat ten, podyktowany zarówno względami praktycznymi, jak i symbolicznymi⁴⁴, z całą pewnością zastosowany również został w świątyni będącej przedmiotem niniejszego opracowania.

Jak nadmieniono wcześniej, kościół wzniesiony został w technice muru pruskiego, stanowiącego połączenie drewna i cegły – niemniej zakrystia, a więc miejsce w którym przechowywane były naczynia i szaty liturgiczne, święte księgi oraz inne wartościowe przedmioty, ze względów bezpieczeństwa, głównie przeciwpożarowych, była w całości murowana, zaś jej sklepienie i posadzka – ceglane. Zabezpieczanie zakrystii poprzez zastosowanie w nich elementów murowanych było częstą praktyką w drewnianych kościołach tego regionu, czego ilustracją są świątynie w Humniskach, Iwoniczu, Komborni, Króliku Polskim, Lutczy, Łężynach czy Wrocance. Zakrystia wyposażona była ponadto w niewielkie okno zabezpieczone żelazną kratą. Zazwyczaj, co również wynikało z troski o bezpieczeństwo, zakrystie w kościołach tamtej epoki nie posiadały bezpośredniego wyjścia na zewnątrz, zaś dostęp do nich zapewniały drzwi wewnętrzne, ulokowane w ścianie prezbiterium (najczęściej północnej), do którego zakrystia przylegała.

Teren wokół kościoła był rozległy⁴⁵ i otoczony ogrodzeniem z trzema bramami położonymi od strony wschodniej, północnej i południowej. W pobliżu kościoła od strony północnej znajdował się dom altarystów – byli to kapłani mieszkający w nim na stałe oraz zajmujący się odprawianiem nabożeństw dla mieszkańców Przedmieścia Węgierskiego, co poza swoją macierzystą świątynią czynili prawdopodobnie również w kościele św. Wojciecha⁴⁶. Dom ten stanowił drewnianą budowlę składającą się z sieni, alkierza, dwóch izb oraz strychu. Wszystkie zabudowania wyposażone były w piec, palenisko oraz komin.

43 Metoda szklenia okien polegała na wprawianiu niewielkich szybek, tzw. gomólek szklanych, w listwy ołowiane o profilu w kształcie litery „H” przy pomocy specjalnego kołowrotu. Owe listwy dopasowywano do siebie wypełniając szczeliny pomiędzy gomólkami drobnymi kawałkami szkła, zwanymi kącikami, lub – począwszy od XVIII wieku – za pomocą kitu. Powstałe w ten sposób konstrukcje szklane osadzano w drewnianej, zazwyczaj dębowej, ramie, po czym całość montowano w otworach okiennych. Zob. A. Lis, *Szklenie okien w średniowieczu i nowożytności w Polsce*, „Świat Szkła”, nr 3, 2012, s. 25, 31.

44 Ściany południowa i wschodnia są tymi, które przyjmują najwięcej światła słonecznego, podczas gdy ściana północna jest zawsze chłodniejsza i bardziej wilgotna. Północ ponadto symbolizowała zło i pogaństwo, a także miejsce, które nadal wymagało ewangelizacji; fragment wnętrza kościoła odpowiadający ścianie północnej nazywany jest „stroną Ewangelii”, podczas gdy ściana południowa określana jest jako „strona epistoły”. Zob. R. Brykowski, *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce...*, s. 158–159.

45 Sierakowski używa pojęcia „cmentarz” w jego dawniejszym i obszerniejszym znaczeniu: należy je rozumieć nie tylko jako miejsce pochówku zmarłych, lecz również jako całość terenu dookoła kościoła, gdzie często toczyło się życie społeczne. Zob. T. Łopatkiewicz, *Kościół farny w Krośnie – najstarsza nekropolia miasta*, [w:] *Kościół farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta. Materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1996*, red. P. Łopatkiewicza, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 1997, s. 142–143.

46 Por. Leśniak, *Duchowni i mieszczanie w Krośnie...*, s. 17.

Naprzeciwko domu stał drugi budynek mieszkalny – starszy i znajdujący się wówczas w stanie ruiny. W pobliżu tych zabudowań znajdowały się stajnia i piec chlebowy. Z okien pierwszego z domów widać było częściowo ogrodzony teren uprawny oraz kilka drzew.

Wnętrze kościoła św. Jakuba w 1745 roku

Ołtarz główny kościoła wykonany był w stylu, który już w czasach Sierakowskiego uchodził za *staroświecki*, zaś po jego środku znajdował się obraz przedstawiający wizerunki obu patronów świątyni. Opis ten zdaje się sugerować, iż mamy tu do czynienia z nastawą ołtarzową w postaci tryptyku umieszczonego bezpośrednio na mencie. W okresie od XV do połowy XVI wieku tryptyki stanowiły najpopularniejszy typ nastawy ołtarzowej w kościołach na terenie Podkarpacia, gdzie począwszy od drugiej połowy XVI stulecia zaczęły one stopniowo ustępować miejsca nastawom architektonicznym⁴⁷. Jednoczesna obecność wizerunków św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty w środkowej części tego domniemanego tryptyku nie tylko podkreśla podwójny charakter pierwotnego wezwania świątyni, lecz może również stanowić świadectwo jej wiekowości – nie można bowiem wykluczyć, iż owa nastawa poświęcona została wraz z kościołem w 1515 roku. Jej program ikonograficzny, przyjmując że istotnie jest ona tryptykiem, mógł zostać zrealizowany w koncepcji podobnej do tej z gotycko-renesansowego tryptyku św. Piotra i Pawła z kościoła w Osieku Jasielskim, w którym postaci obu świętych współdzielą część środkową, podczas gdy jego skrzydła – zarówno na awersie, jak i na rewersie – zarezerwowane są dla scen biblijnych z udziałem, odpowiednio, św. Piotra po lewej stronie i św. Pawła po stronie prawej⁴⁸.

Przed ołtarzem znajdowała się duża ława – ta przeznaczona była dla hierarchów kościelnych, względnie zarezerwowana dla, przypuszczalnie, jednego z kolatorów kościoła. Po obu jej stronach znajdowały się zaś stale otwarte bramki prowadzące do przestrzeni za mensą i nastawą ołtarza (tzw. apsyda prezbiterium).

Na belce tęczowej znajdowała się drewniana rzeźba ukrzyżowanego Chrystusa, po bokach którego widniały postaci Matki Boskiej, św. Jana Ewangelisty, św. Katarzyny oraz św. Barbary. Owe cztery postaci, jak można wywnioskować z opisu Sierakowskiego (*passya na tęczy snecerskiej roboty z osobkami czteroma na deskach malowanymi*) namalowane zostały na deskach wyciętych na kształt ludzkich sylwetek, w sposób charakterystyczny dla sztuki religijnej o charakterze ludowym.

Nie byłoby zatem nadużyciem przypuszczenie, iż wierni z łatwością powiązaliby św. Barbarę i św. Katarzynę⁴⁹ ze św. Jakubem Apostołem, jako że cała trójka poniosła śmierć męczeńską przez ścięcie głowy. Sama św. Barbara, opiekunka podróżnych i piel-

47 M. Kornecki, *Gotyckie kościoły...*, s. 27–30; P. Łopatkiewicz, *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 2007, s. 135–137.

48 Zob. tamże, s. 144–145.

49 Kult i ikonografia Czterech Świętych Dziewic (*Virgines Capitaes*) – świętych Barbary, Katarzyny, Małgorzaty i Doroty – są bardzo stare i były szeroko rozpowszechnione w Polsce, szczególnie na Śląsku. W Małopolsce bardzo cenny przykład tego stanowią cztery czternastowieczne płaskorzeźby Świętych Dziewic z kościoła w Binarowej, będące pozostałością ołtarza Czterech Świętych Dziewic. Zob. P. Łopatkiewicz, *Zabytki plastyki gotyckiej województwa krośnieńskiego. Rzeźba drewniana. Malarstwo*

grzymów mająca chronić ich przed piorunami i burzą, byłaby z kolei powiązana z braćmi Jakubem i Janem, których Jezus Chrystus nazwał „synami gromu” (Mk 3, 14–19), chcieli oni bowiem zesłać ogień z nieba, aby zrównać z ziemią pewne miasto w Samarii, które odmówiło przyjęcia Chrystusa (Łk 9, 51–56).

Pod belką tęczową znajdowała się ambona podtrzymywana przez cztery drewniane filary. Obok niej stał drugi, niepoświęcony ołtarz⁵⁰ wykonany z pomalowanego na czarno drewna, w którego centrum widniał obraz na płótnie przedstawiający Matkę Boską w sukience z połączanego papieru i z czterema malowanymi płóciennymi zasłonami. Elementy te niewątpliwie wskazują na nastawę ołtarzową w stylu barokowym. Pewnym jest także fakt, iż w kościele św. Jakuba istniał ołtarz poświęcony Niepokalanemu Poczęciu, którego altarystą był w latach 1626–1629 członek Arcybractwa Kapłańskiego, dziekan rejonu sanockiego i proboszcz parafii w Zarszynie⁵¹ – Maciej Godowic. Kult Niepokalanego Poczęcia, często kojarzony z obroną wiary katolickiej, rozpowszechnił się na ogromną skalę zarówno w Polsce, jak i w innych krajach europejskich, szczególnie we Francji i Hiszpanii w wieku XVII⁵². W Krośnie fakt ten miał swoje odzwierciedlenie w poświęceniu ołtarza Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny z kościoła Świętej Trójcy w 1633 roku⁵³ oraz w konsekracji kościoła OO. Jezuitów pod tym samym wezwaniem w roku 1639⁵⁴, a także – przede wszystkim – w czci jaką od czasu oblężenia miasta z 1657 roku otoczono należący do OO. Franciszkanów cudowny obraz Matki Bożej Niepokalanej, popularnie nazywany Matką Bożą Murkową.

Przed ołtarzem Niepokalanego Poczęcia znajdował się trzeci ołtarz – poświęcony, w typie staroświeckim, przedstawiający scenę Ukrzyżowania Pańskiego pośrodku. Jest wielce prawdopodobnym, iż tak samo jak w przypadku ołtarza głównego, również i jego nastawa mogła mieć formę tryptyku. Wartym podkreślenia jest fakt, że z trzech ołtarzy znajdujących się w świątyni, oba które były poświęcone wykonane zostały w stylu staroświeckim – późnogotyckim lub renesansowym, podczas gdy najpóźniejszy z nich, przypuszczalnie barokowy, w roku 1745 pozostawał niepoświęcony.

Z boku ołtarza Niepokalanego Poczęcia znajdował się malowany na drewnie obraz Najświętszej Maryi Panny – Stanisław Tomkowicz sugeruje, iż mogło to być dzieło pt.

tablicowe, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 1996, s. 24–25. Cztery Święte Dziewice zaliczają się również do Czternastu Świętych Wspomożycieli, wzywanych w chwilach szczególnej potrzeby.

50 Istnienie w XVIII wieku niekonsekrowanych kościołów i ołtarzy było na obszarze diecezji przemyskiej zjawiskiem bardzo powszechnym. Zdaniem dziewiętnastowiecznego historyka Maurycego Dzieduszyckiego, problem ten został w znacznym stopniu zażegnany przez biskupa Sierakowskiego. Zob. M. Dzieduszycki, *Zywot Wacława Hieronima Sierakowskiego arcybiskupa lwowskiego*, nakł. Wydawnictwa Dzieł Tanich i Pożytecznych, Kraków 1868, s. 30–31.

51 Leśniak, *Duchowni i mieszczanie...*, s. 56.

52 Głównymi patronami Hiszpanii są św. Jakub Apostoł oraz Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny.

53 Ołtarz poświęcony został przez biskupa neapolitańskiego i sufragana wrocławskiego, Jana Biescha z Hornau. Zob. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego...*, s. 264.

54 W 1667 roku konsekrowany został nowy murowany kościół OO. Jezuitów, również pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Zob. L. Grzebień, 2002, *Niezachowany kościół jezuicki w Krośnie nad Wisłokiem*, „Roczniki Humanistyczne”, 2002, t. 50, z. 4, s. 285.

*Koronacja Marii przez Tróję Świętą*⁵⁵, obecnie w konserwacji na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dziel Sztuki ASP w Krakowie. Przypisywane działającemu w Krakowie malarzowi Janowi Wielkiemu i datowane na około 1480 rok, uważane jest ono za jeden z najznakomitszych przykładów średniowiecznego malarstwa tablicowego w Polsce. Zdaniem Jerzego Gądomskiego, obraz ten musiał pierwotnie stanowić środkową część tryptyku przeznaczonego dla ołtarza maryjnego w kościele Świętej Trójcy w Krośnie. Piotr Łopatkiewicz twierdzi z kolei, iż tryptyk ten pełnił rolę nastawy ołtarza głównego tegoż kościoła, aż do jego ponownej konsekracji w 1512 roku⁵⁶. Przypuszczenia te nie wykluczają jednak, że ów obraz mógł na pewnym etapie – zgodnie z sugestią Tomkowicza – znajdować się w kościele św. Jakuba.

Strona Ewangelii, a więc ściana północna, w całości pokryta była drewnianym szalunkiem deskowym, zdobionym rozmaitymi (dzięki oknom usytuowanym w południowej ścianie – dobrze oświetlonymi) malowidłami. Te prawdopodobnie uporządkowane były w grupy lub cykle tematyczne o charakterze dydaktycznym – w owych czasach niewielu wiernych umiało bowiem czytać – i przedstawiały sceny ewangeliczne lub hagiograficzne, podobnie jak miało to miejsce w przypadku innych kościołów regionu, takich jak te w Haczowie, Bliznem czy Binarowej.

Nad głównym wejściem znajdował się chór z drewnianą balustradą, do którego prowadziły stare, lecz zachowane w dobrym stanie schody. Podłoga kościoła była ziemna (w typie ubijanego klepiska), z wyjątkiem zakrystii, która, jak wspomniano wcześniej, wyposażona była w ceglaną, częściowo zużytą posadzkę. Drewniane podbicie stropu, czyli tzw. podsiębitka – wówczas już stare i będące w złym stanie – odnowione było tylko w środkowej części kościoła. Świątynia dysponowała natomiast wszelkimi niezbędnymi sprzętami i szatami liturgicznymi.

Kres kościoła św. Jakuba

Ostateczną przyczyną likwidacji kościoła św. Jakuba w Krośnie była ugoda zawarta między jego prebendarzem a OO. Kapucynami, na mocy której ci ostatni weszli w posiadanie świątyni wraz z jej gruntami i majątkiem. Władysław Sarna podsumowuje jej warunki w następujący sposób:

21. kwietnia 1755. zatwierdza [Biskup Sierakowski] w Jarosławiu ugodę między prebendarzem kościoła św. Jakóba w Krośnie X. Maciejem Schwortz a OO. Kapucynami, którym

55 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2005, s. 80.

56 Zob. J. Gądomski, *Obraz Koronacji Matki Boskiej z XV wieku w kościele parafialnym w Krośnie*, [w:] *Kościół farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta: materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1996*, pod red. P. Łopatkiewicza, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 1997, s. 106–107; P. Łopatkiewicz, *Tryptyk z kościoła parafialnego w Krośnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu*, [w:] *Późne średniowiecze w Karpatach*, red. J. Gancarski, Muzeum Podkarpackie w Krośnie, Krosno 2024, s. 192–194.

dekretami z 26. kwietnia i 29. maja 1754 pozwolił osiedlić się w Krośnie, o ustąpienie im kościoła św. Jakóba z cmentarzem, ze wszystkimi budynkami i z drzewem zwieczonem na reparację tegoż kościoła. Obowiązki przywiązane do prebendarza św. Jakóba miały być spełniane w kościele farnym krośnieńskim, przy ołtarzu Matki Boskiej Loretąńskiej, na którym miała być zasuwą z obrazem św. Jakóba⁵⁷.

Początkowo OO. Kapucyni zakwaterowani byli w budynku mieszkalnym należącym do kościoła św. Jakuba, gdzie pozostali oni do czasu wybudowania własnego domu i małej kaplicy. Nie można dziś dokładnie ustalić, jak długo utrzymywał się taki stan rzeczy, z uwagi na brak odpowiednich adnotacji w kronikach OO. Kapucynów za okres lat 1755–1770⁵⁸. Prace budowlane kościoła kapucynów rozpoczęły się w 1771 roku, przeciągając się następnie przez cztery dekady, zanim został on konsekrowany przez biskupa przemyskiego Antoniego Gołaszewskiego 15 kwietnia 1811 roku, pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego. Biorąc pod uwagę cytowany powyżej tekst Sarny, można sądzić, iż przez pewien czas obraz św. Jakuba Apostoła nadal czczony był w nastawie ołtarza Matki Bożej Loretąńskiej kościoła parafialnego w Krośnie⁵⁹, gdzie pod postacią zasuw znajdować się musiał wizerunek św. Jakuba Apostoła. Nie sposób dziś stwierdzić, jaki los spotkałby kościół gdyby nie doszło do jego odstąpienia OO. Kapucynom, jednak z tekstu Sarny jasno wynika, że znajdowały się przy nim materiały przeznaczone do jego remontu. Stary kościół św. Jakuba – a więc świątynia *maxime desolata* już w czasach Sierakowskiego – uległ zburzeniu, jak podaje ten sam autor, prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku⁶⁰. Fakt, że na *mapie Miegi* (1779–1783) kościół św. Jakuba już się nie pojawia, pozwala z pewnym prawdopodobieństwem zawęzić ostateczny kres jego istnienia do końca lat siedemdziesiątych XVIII stulecia.

Historia kościoła św. Jakuba w Krośnie wykazuje pewne podobieństwa do losu kościołów św. Jakuba Apostoła w Krakowie i Bieczu. Pierwszy z nich, bardzo stary i wzniesiony prawdopodobnie między XI a XII wiekiem, w 1758 roku utracił swojego głównego patrona – ród Strzemieniów, po czym został sprzedany i zburzony w roku 1783⁶¹. Drugi zaś, powstały w połowie XV wieku na obrzeżach Biecza, w pobliżu drogi do Jasła i Krosna, został w 1624 roku przekazany OO. Franciszkanom Reformatom, którzy opuścili go w roku 1650 ze względu na jego zły stan techniczny. Kościół ten został 31 maja 1709 roku podpalony przez wojska Karola XII. Budowla mimo to przetrwała – prawdopodobnie opuszczona i w zrujnowanym stanie – przynajmniej do końca XVIII wieku,

57 W. Sarna, *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łac.* Cz. 2, *Episkopat przemyski o. ł.*, Przemysł 1910, s. 444–445.

58 Tenże, *Kościół i klasztor reguły ś. ojca Franciszka w ziemiach polskich*, odbitka z „Dzwonka”, 1891, s. 8–9.

59 Obecnie w kościele parafialnym nie ma ołtarza poświęconego Matce Bożej Loretąńskiej, choć takowy istniał tam przynajmniej do końca XIX wieku. Zob. Sarna, *Opis powiatu krośnieńskiego...*, s. 276.

60 Tamże, s. 311.

61 A. Magiera, *Ostatnie lata funkcjonowania kościoła i parafii pw. św. Jakuba Starszego na krakowskim Kazimierzu (1758–1787)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 116, 2021, s. 269–270.

na co wskazuje jej obecność na mapie Miega. Nie ma jej już jednak na mapie katastralnej Biecza z 1850 roku⁶².

Dzwon z Równego jako przejaw kultu św. Jakuba Większego

W kościele parafialnym pod wezwaniem św. Mikołaja w Równem – miejscowości położonej 12 km na południowy zachód od Krosna – znajduje się dzwon, odlany w 1514 roku ku czci św. Jakuba Apostoła. Autorem pierwszej wzmianki o jego istnieniu był w 1893 roku konserwator zabytków Galicji Zachodniej – Stanisław Tomkowicz, który spisał częściowo treść znajdującą się na nim inskrypcji⁶³:

Dzwon z napisem częścią gotycką minuskułą, częścią majuskułą renesansową bardzo błędnie i niezgrabnie odlany, z którego wyczytać można: *sankte iakop afe mari... 1514*.

W 1922 roku, w swoim dziele *Dzwony starodawne*, Tadeusz Szydlowski opublikował jej pełną treść (il. 8), opatrzoną krótkim komentarzem epigraficznym, którego pełne brzmienie przytaczam poniżej:

[75] RÓWNE (Krosno), kościół parafialny, 1514. Średnica dolna 23 cm, wysokość liter około 4 cm. Rozdzielnik Tablica IV, nr 39. Napis Tablica VII, nr 13 na podstawie odcisku Dra M. Orłowicza⁶⁴,

sankte • iakop • afe • maRi • isis • iopiteR • 1514 ' tilf

Litera e w trzecim wyrazie jest odwrócona do góry nogami. Wyraz ten oznacza może: *ave*. Podobnie odwrócone a w czwartym wyrazie. Litera R w czwartym i w szóstym wyrazie jest majuskułą tej samej wysokości, co reszta minuskuł. Ostatni wyraz zagadkowy; jego trzecia litera, w odcisku Dra Orłowicza niedokładna, najbardziej zbliżona do l, czwarta mogłaby być także literą e. Charakterystyczny dla epoki renesansu i jedyny znany wypadek wprowadzenia obok imion św. Jakóba i N. P. Marji Izdy i Jowisza! Na ścianie poniżej napisu (a nie na końcu napisu, jak na rysunku Dra Orłowicza) dwie malutkie, niewyraźne płaskorzeźby, przedstaw. M. Boską z Dziec. i Ukrzyżowanie. Datę dzwonu odczytuje Dr. Badecki jako r. 1524 – Jednak jest to z pewnością r. 1514, jak to już zaznaczono w Tece Grona Konserw. Gal. zach. T. I.I. str. 395, gdzie napis częściowo podany.

62 P. Kocańda, J. Rogóż, *Results of archaeological supervision over work on 3 Maja and Kolejowa Street in Biecz*, Gorlice district in 2017, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 57, 2022, s. 163–164.

63 S. Tomkowicz, *Z protokołów posiedzeń Grona (Posiedzenie dnia 28 października 1893)*, [w:] Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej, t. 1, 1900, s. 395.

64 T. Szydlowski, *Dzwony starodawne: z przed r. 1600 na obszarze b. Galicji / na podst. materiałów zebr. i oprac. przez Karola Badeckiego, Feliksa Koperę, Stanisława Tomkowicza oraz własnych zred. i opatrzył wstępem Tadeusz Szydlowski; z rys. Andrzeja Olesia i Wiesława Zarzyckiego*, Kraków 1922, s. 55. Dla większej czytelności wyjaśniam skróty występujące w oryginale. Liczby w nawiasach kwadratowych odpowiadają numerom przypisanym każdemu dzwonowi w spisie Szydlowskiego, który porządkuje je chronologicznie, rozróżniając przy tym inskrypcje pisane minuskułą od tych zapisanych majuskułą.

Obecność dzwonu w rówieńskim kościele znalazła potwierdzenie w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*⁶⁵ wydanym w roku 1977 – twórcy publikacji nie zawarli w niej jednak żadnych odniesień do treści inskrypcji. Istnienie tego cennego zabytku późnośrednio-wiecznego ludwisarstwa autor niniejszego opracowania miał okazję zweryfikować *in situ*⁶⁶ – potwierdzając, iż rzeczywiście znajduje się on w dzwonnicy kościoła św. Mikołaja w Równem, gdzie utrzymany w dobrym stanie i wyposażony w mechanizm elektryczny spełnia swoją powinność każdego dnia (il. 9, 10). Choć zarówno odcisk, jak i komentarz epigraficzny zamieszczone przez Szydłowskiego w *Dzwonach starodawnych* mają pełne pokrycie w rzeczywistości, dopuścił się on niebagatelnej pomyłki jeśli chodzi o rozmiar samego dzwonu – podana przezeń średnica 23 cm jest bowiem o wiele mniejsza niż rzeczywiste 93 centymetry. Mamy tu najpewniej do czynienia z błędem redakcyjnym, albowiem sam autor wspomnianego dzieła zaznacza we wstępie, iż trafiło ono do druku przy dość skromnych środkach oraz znikomym wsparciu instytucjonalnym⁶⁷.

Miejsce powstania rówieńskiego dzwonu, jak również jego twórca, pozostają nieznani. Nie jest to kwestia prosta, bo chociaż na dzwonie widnieje rok odlewu 1514 (il. 11), to brak na nim zarówno nazwiska ludwisarza⁶⁸, jak i informacji o miejscu jego powstania. Istnieją jednak przesłanki, na podstawie których formułować można pewne przypuszczenia – jak sugeruje Szydłowski, we wczesnych latach XVI wieku musiał w Krośnie funkcjonować, przynajmniej chwilowo, warsztat ludwisarski⁶⁹.

Ów warsztat opuścić miała seria egzemplarzy, których produkcja, biorąc pod uwagę ich geograficzne rozproszenie, wskazywałaby na zamówienia płynące nie tylko z kościołów powiatu krośnieńskiego, lecz również z powiatów ościennych. Wspomnianemu warsztatowi Szydłowski przypisuje autorstwo następujących dzwonów: z roku 1504 – w Przeczycy (pow. dębicki) [poz. 65], we Wrocance (pow. jasielski) [poz. 66] oraz, prawdopodobnie, w Niebylcu (pow. strzyżowski) [poz. 69]; z 1505 – dwóch dzwonów w Rymanowie (pow. krośnieński) [poz. 70, 71]; z 1507 – dzwonu w Odrzykoniu (pow. krośnieński) [poz. 74]; oraz niedatowanych, choć pochodzących przypuszczalnie z pierwszej dekady wieku XVI, dzwonów w Harcie (pow. rzeszowski) [poz. 67], jak również dzwonów w Brzezinach [poz. 78] i Małej (pow. ropczycko-sędziszowski) [poz. 79] z drugiej dekady tegoż wieku⁷⁰. Wszystkie wymienione wyżej egzemplarze są średniej wielkości, zaś ich średnice wahają się od 55 cm w przypadku dzwonu w Małej, do 95 cm – jakimi pochwalić się może większy z dzwonów rymanowskich. Ze swoimi 93 centymetrami, dzwon z Równego plasowałby się wśród nich na drugim miejscu, co do wielkości.

65 E. Śnieżyńska-Stolot, F. Stolot, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 1, *Województwo krośnieńskie*, z. 1, *Krosno, Dukla i okolice*, Warszawa 1977, s. 137.

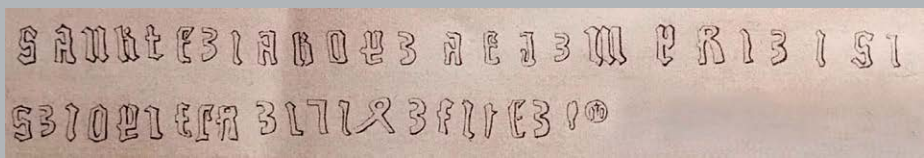
66 Wizyta w kościele w Równem miała miejsce dnia 13 grudnia 2025 roku. Dostęp do dzwonnicy możliwy był dzięki uprzejmości proboszcza, ks. Wojciecha Kisielea.

67 Por. Szydłowski, *Dzwony starodawne...*, s. VII–IX.

68 Na ogół nazwiska ludwisarzy pozostają nieznane, choć niektórzy z nich, tacy jak Jan Freudental, czy Peter Vischer zyskali uznanie w Krakowie na początku odpowiednio XV i XVI wieku. Zob. Szydłowski, *Dzwony starodawne...*, s. 18–22.

69 Tamże, s. 22.

70 Tamże.

Il. 8. Kopia odcisku inskrypcji znajdującej się na dzwonie „Jakub” zamieszczona w pracy Tadeusza Szydlowskiego *Dzwony starodawne*, s. 24, tabl. VII, rys. 13

Il. 9. Dzwon „Jakub” z kościoła św. Mikołaja w Równem. Fot. Roberto P. Martínez Zabala

Il. 10. Imię Jakub zapisano w formie *iakop*, między dwoma rozdzielnikami, na dzwonie „Jakub” z kościoła św. Mikołaja w Równem. Fot. Roberto P. Martínez Zabala

Il. 11. Napis z datą odlania (1514) na dzwonie „Jakub” w kościele św. Mikołaja w Równem. Fot. Roberto P. Martínez Zabala

Warto w tym miejscu zatrzymać się na chwilę przy dzwonie w Odrzykoniu [poz. 74], na którym widnieje napis:

• 1507 • catherina • mathias • krasna •

Według interpretacji Szydłowskiego, wyraz *catherina* miałby oznaczać nazwę dzwonu, *mathias* – nazwisko mistrza ludwisarskiego, zaś *krasna* oznaczałoby Krosno, gdzie dzwon miał zostać odlany⁷¹. Jeśli przyjąć tę interpretację za prawdziwą, należałoby uznać, że przez pierwsze dwie dekady wieku XVI rzeczywiście działał w Krośnie warsztat ludwisarski, jak również, przypuszczalnie prowadzący go mistrz ludwisarski imieniem *Mathias* (pol. Mateusz, Maciej, Matiasz; niem. *Matthias*, *Mathias*, *Matthäus*), będący wykonawcą wyżej wymienionych dzwonów, w tym prawdopodobnie dzwonu stanowiącego przedmiot niniejszego opracowania.

Ponadto, zważywszy na krój pisma oraz rok odlewu, dzwon z Równego zdaje się wykazywać bezpośrednie pokrewieństwo z dzwonami w Małej, Brzezinach oraz, przede wszystkim, z dzwonem w Starej Soli⁷², datowanym na rok 1518. Miejscowość Stara Sól w rejonie samborskim położona jest ok. 110 km od Krosna wzdłuż starej trasy wiodącej przez Targowiska, Sanok i Krościenko do Sambora. Biorąc pod uwagę znaczny dystans, można przypuszczać, że ludwisarz, który wykonał dzwon z Równego – być może posługujący się imieniem *Mathias* – opuścił Krosno pod koniec drugiej dekady tamtego wieku w poszukiwaniu nowych zleceń w Samborze i okolicach. Zdaniem Szydłowskiego, podobne przeprowadzki były częste, niejednokrotnie mając charakter bezpowrotny⁷³.

Niemal całkowity brak dzwonów datowanych na lata 20. XVI wieku w powiecie krośnieńskim – *Dzwony starodawne* odnotowują tylko jeden taki egzemplarz w Domaradzu, datowany na rok 1524, z inskrypcją wykonaną nie minuskułą gotycką, lecz majuskułą renesansową – skłania do wniosku, iż warsztat przypuszczalnie zakończył swoje działanie pod koniec tejże dekady.

Kolejną wartą poruszenia kwestią jest ta dotycząca pierwotnego zleceniodawcy dzwonu, albowiem wydaje się mało prawdopodobne, aby zamówienie na wykonanie egzemplarza ku czci św. Jakuba Apostoła mogło pochodzić z parafii w Równem, której patronem jest św. Mikołaj. Można przypuszczać, że dzwon „Jakub” z Równego został odlany w 1514 roku dla kościoła św. Jakuba w Krośnie – być może z okazji jego konsekracji w roku 1515. Prawdą jest, że biskup Sierakowski, jak zauważono w rozdziale poprzednim, informuje o istnieniu jedynie dwóch małych dzwonów w sygnaturce wspomnianego kościoła. Fakt

71 Tamże, s. 55.

72 Poza ogólnym podobieństwem epigraficznym, należy zauważyć, że zarówno inskrypcja z Równego, jak i ta ze Starej Soli, zapisane są w całości minuskułą gotycką, z wyjątkiem litery *R*, będącej majuskułą o tej samej wysokości co pozostałe znaki. Rozdzielniki widniejące na dzwonie z Równego (3) odpowiadają – w pozycji odwróconej – minuskule otwartego „e” (ε) w takiej formie, w jakiej występuje ona na inskrypcji ze Starej Soli. Nie inaczej jest z symbolem oznaczającym cyfrę 5, identycznym na obu dzwonach, lecz skierowanym w lewo w przypadku dzwonu w Równem. Zob. Szydłowski, *Dzwony starodawne...*, tabl. VII, nr 14, s. 24.

73 Tamże.

ten jednak nie wyklucza, iż w latach poprzedzających wizytę Sierakowskiego, w pobliżu świątyni – nieposiadającej jednak wieży-dzwonnicy – istnieć mogła dzwonnica wolnostojąca, w której to mógł znajdować się średniej wielkości dzwon taki jak „Jakub”. W okresie późniejszym, przypuszczalnie na początku XVIII wieku, kiedy kościół św. Jakuba⁷⁴ prawdopodobnie znajdował się już w stanie postępującej degradacji, dzwon mógł zostać przeniesiony do Równego – najpierw do starego drewnianego kościoła z 1406 r., zburzonego w roku 1902 – a następnie do nowego neogotyckiego kościoła z cegły wybudowanego w roku 1905. Patronem obydwu świątyń był św. Mikołaj.

Znaczenie napisu na dzwonie kościoła parafialnego w Równem

Szydłowski uważa współwystępowanie w ramach jednej konwencji bóstw pogańskich oraz świętych chrześcijańskich za charakterystyczną cechę ducha epoki renesansu, niemniej odnotowuje, że jest to jedyny egzemplarz z 347 uwzględnionych w jego pracy, u którego można zaobserwować tę okoliczność. Uwagę zwraca fakt, iż komentarz ten opatrzył on wykrzyknikiem.

Zainteresowanie inskrypcją na dzwonie z Równego odżyło w roku 2005, kiedy to Juraj Gembický opublikował artykuł zatytułowany *Bells and Magic*⁷⁵, w którym napisał jej treść zjawisku przenikania się oficjalnej doktryny chrześcijańskiej z wierzeniami ludowymi o genezie pogańskiej.

One very interesting example of interference between official Christian belief and folk magical beliefs connected with paganism is an inscription on a bell with Christian iconography from 1514 in Rowne (Poland) with the text *sankte.iakop.afe.maRi.isis.iopiteR.1514.tilf* dedicated to Christian saints together with Egyptian Gods.

[Bardzo ciekawym przykładem przenikania się oficjalnej wiary chrześcijańskiej oraz ludowych wierzeń magicznych związanych z pogaństwem jest inskrypcja na dzwonie z ikonografią chrześcijańską z 1514 r. w Równem (Polska), o treści: *sankte.iakop.afe.maRi.isis.iopiteR.1514.tilf*, odnosząca się do świętych chrześcijańskich oraz bóstw egipskich.]

Choć Gembický nie posuwa się dalej w swojej analizie treści napisu na dzwonie, uważam za zasadne poczynić następujące rozważania na temat powiązań między postaciami, które są w nim wymienione:

⁷⁴ Byłby to przypadek podobny do kościoła pw. Wszystkich Świętych w Bliznem, którego dzwonnica, wzniesiona w pierwszej połowie XVII wieku, mieści dzwon odlany w 1549 roku. Jak zaznacza M. Czuba, dzwon ten musiał pierwotnie znajdować się w wolnostojącej dzwonnicy obok kościoła. Zob. M. Czuba, *Drewniany kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Bliznem*, wyd. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, Blizne 1996, s. 10–11.

⁷⁵ J. Gembický, *Bells and Magic*, [w:] *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes*, red. B. Szeghyová, Bratislava 2005, s. 196.

1. Św. Jakub i Jowisz, Najświętsza Maryja Panna i Izydą

Na dzwonie z Równego, imiona *iakop* i *mari*, poprzedzone odpowiednio słowami *sankte* oraz *ave*⁷⁶, zestawiono w sposób symetryczny z imionami *isis* i *iopiter*. Najwyraźniej mamy tu do czynienia z przypadkiem synkretyzmu, w ramach którego św. Jakub Większy – zwany „synem gromu” (Mk 3,17) – utożsamiany jest z Jowiszem – bogiem gromu, zaś Maryja, matka Chrystusa z Izydą – matką Horusa.

2. Św. Jakub i Jowisz

Powiązanie między św. Jakubem a Jowiszem zostało obszernie omówione w połowie XX w. przez hiszpańskiego historyka Américo Castro⁷⁷, który wysunął hipotezę, jakoby synowie Jowisza – Kastor i Polluks, zwani Dioskurami, mieli w północnej części Półwyspu Iberyjskiego ulec synkretyzacji pod postacią św. Jakuba Pogromcy Maurów. Wedle takiej interpretacji, cudowne pojawienie się apostoła podczas bitwy pod Clavijo byłoby odpowiednikiem interwencji Dioskurów w bitwie nad jeziorem Regillus. W ikonografii, zarówno św. Jakub, jak i Kastor i Polluks przedstawiani są na białych koniach.

Badania archeologiczne przeprowadzone w drugiej połowie XX wieku pozwoliły zidentyfikować ruiny rzymskiej osady istniejącej na obszarze Santiago de Compostela w okresie między I a III w. n.e., jak również pozostałości rzymskiej nekropolii pod tamtejszą katedrą. Na jej terenie znaleziono kamień wotywny poświęcony Jowiszowi, co wzmacniałoby hipotezę, jakoby pogaństwo mogło wywierać wpływ na wczesne chrześcijaństwo, a być może także na rozwój kultu Jakuba Apostoła w tym regionie⁷⁸.

3. Matka Boska i Izydą

Synkretyzm łączący Matkę Boską z Izydą, jak wskazuje Laura Rodríguez Peinado, mógł mieć swoje źródło wśród pierwszych społeczności koptyjskich w Egipcie, rozprzestrzeniając się następnie na istotne enklawy śródziemnomorskie, zanim ostatecznie objął on swoim zasięgiem cały świat chrześcijański. Synkretyzm pomiędzy Maryją a Izydą, jak podkreśla autorka, jest szczególnie widoczny w typie ikonograficznym *Isis lactans*, przedstawiającym Izydę karmiącą piersią Horusa; oraz *Maria lactans* – ukazującym w analogicznej scenie Maryję z Dzieciątkiem Jezus. Kult Izidy utrzymał się co najmniej

76 *Sankte* stanowi wołacz liczby pojedynczej od formy mianownikowej *sanctus*, przez co wyraz *iakop* należy rozumieć jako ludowy wariant formy *Iacobe*, pełniącej w łacinie klasycznej funkcję wołacza; *ave*, podobnie jak *salve*, jest typową łacińską formą pozdrowienia Matki Bożej; *Isis* i *Iopiter* odpowiadają imionom *Isis* i *Iuppiter*, o identycznych formach mianownika i wołacza w łacinie klasycznej. Mielibyśmy tutaj zatem do czynienia z rodzajem inwokacji bądź prośby o ochronę. Ostatni z wyrazów, który Szydłowski zapisał jako *tilf*, przypuszczanie można odczytywać jako *Hilf*, co w języku niemieckim oznacza wezwanie o pomoc. Wyraz ten pojawia się, między innymi, na piętnastowiecznych dzwonach w Czańcu (Biała) [poz. 52], *hilf* • *got maria beroth*, oraz na dzwonie w Komborni [poz. 26], *ich* • *hof* • *hilf* • *got* • *maria* • *berot* • *mana hilf* • *mir*. Choć inskrypcje w języku niemieckim są do wczesnego wieku XVI zjawiskiem częstym, w spisie Szydłowskiego nie figuruje ani jeden dzwon opatrzony dwujęzycznym napisem łacińsko-niemieckim, co czyni dzwon z Równego wyjątkowym także pod tym względem.

77 A. Castro, *España en su historia. Cristianos, moros y judíos*, ed. Losada, Buenos Aires 1948, s. 107–140.

78 J. Suárez Otero, *Dando voz al silencio: una revisión arqueológica del enigma jacobeo*, „Boletín Avriense”, nr 51/52, 2021–2022, s. 230–231.

do roku 537 n.e., kiedy to świątynia na wyspie File (Egipt) została zamknięta za panowania cesarza Justyniana⁷⁹.

4. Św. Jakub Większy i Maryja Dziewica

Według *Złotej legendy* autorstwa Jakuba de Voragine⁸⁰, Maryja Dziewica – żona Józefa, oraz Maria Salome żona Zebedeusza, były przyrodnimi siostrami ze strony matki, co czyni Maryję ciotką Jakuba Większego ze strony matki⁸¹. Opis rodziny Maryi autorstwa Jakuba de Voragine stał się, szczególnie w Europie Środkowej, podstawą ważnego motywu ikonograficznego, w którym pojawiają się, niczym na rodzinnej fotografii, św. Anna – matka Maryi Dziewicy – wraz z trzema mężami (*trinubium Annae*) oraz potomstwem. Wszystkie postaci na tych wyobrażeniach, w tym św. Jakub Większy jako dziecko, najczęściej opatrzone są imionami. W Polsce na uwagę zasługuje obraz z początku XVI w., znany jako *Rodzina Marii z Ołpin*. Predelle z Jaćmierza i Komborni są świadectwem obecności tego typu ikonograficznego w wiejskich kościołach na terenie powiatu krośnieńskiego.

Z drugiej strony, według tradycji iberyjskiej, Matka Boska ukazała się apostołowi na kolumnie z jaspisu dnia 2 stycznia 40 roku, nakazując mu wniesienie na niej świątyni ku Jej czci. Bazylika katedralna *Nuestra Señora del Pilar* (Matki Bożej na Kolumnie) w hiszpańskiej Saragossie, jako trzymająca pieczę nad ową kolumną, uchodzi za pierwszy ośrodek maryjny w świecie chrześcijańskim⁸².

W Polsce, ściśle powiązania między Matką Boską a św. Jakubem Apostołem znalazły swój najpełniejszy wyraz artystyczny w monumentalnej nastawie ołtarzowej Wita Stwosza w Kościele Mariackim w Krakowie, którego scena główna przedstawia Maryję w momencie Zaśnięcia (*Zaśnięcie Marii*), podtrzymywaną właśnie przez Jakuba Większego. Obie postaci – zarówno św. Jakuba Apostoła, jak i Maryi Dziewicy – zostały wyrzeźbione z tego samego kawałka drewna lipowego. Ukończony w 1486 a poświęcony w 1489⁸³ roku ołtarz musiał być dobrze znany silnie wówczas związanej z Akademią Krakowską

79 L. Rodríguez Peinado, *La Virgen de la Leche*, „Revista Digital de Iconografía Medieval”, 2013, t. 5, nr 9, s. 4.

80 Dzieło hagiograficzne z XIII w. uznawane za podstawowe źródło pisane dla ikonografii patronów kościołów w okolicach Krosna. Zob. P. Łopatkiewicz, *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, Krosno 2007, s. 104.

81 Polskojęzyczne wydania *Złotej legendy*, do których udało mi się dotrzeć (Jakób de Voragine, *Złota legenda*, Poczut pierwszy, przeł. i wstępem opatrzył L. Staff, Warszawa 1922 oraz Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, tłum. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 1956), stanowią zbiory wybrane, które niestety nie obejmują rozdziału poświęconego uroczystości Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, bądź opisują ją jedynie fragmentarycznie. Posłużyłem się tu wydaniem hiszpańskojęzycznym: Santiago de la Voragine, *La leyenda dorada*, Trad. José Manuel Macías, vol. 2, Alianza Editorial, Madrid 1997, s. 566–567, oraz wersją łacińską: Jakub de Voragine, *Legenda aurea*, [ca 1485–1490], rkps, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. Rps BOZ 11, k. 124–125 (skan 130–131), URL: <https://polona.pl/item-view/c77c9eaz-5fd5-4coe-ab9c-f031c9aa5918?page=347>.

82 J.G. Kazimierczak, *Święty Jakub w opowieściach apokryficznych*, [w:] *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, Kraków 2011, s. 73–74.

83 J. Adamowicz, *Ołtarz Wita Stwosza. Efekt zakończonych prac badawczych konserwatorskich prowadzonych w latach 2015–2021*, „Rocznik Krakowski”, t. 87, 2021, s. 25–26.

elicie intelektualnej i religijnej Krosna. Z dzisiejszej perspektywy trudno jest ocenić, jakie wrażenie dzieło Wita Stwosza wywarło na jemu współczesnych, niemniej centralne miejsce, jakie zajmuje w ołtarzu św. Jakub Apostoł niewątpliwie musiało przyczynić się do wzmocnienia jego kultu.

W zakresie opinii sformułowanych przez Tomkowicza i Gembickiego, podzielam pogląd tego pierwszego, który twierdzi, iż inskrypcja na dzwonie z Równego stanowi odzwierciedlenie renesansowego ducha ówczesnej epoki. Nie zgadzam się natomiast z tezą drugiego z nich, jakoby mielibyśmy do czynienia z przenikaniem się religii oficjalnej z ludowymi wierzeniami o charakterze magicznym miejscowej ludności. Mam poważne wątpliwości co do tego, czy wierzenia ludowe panujące w Krośnie i okolicach na początku XVI wieku mogły wykazywać wpływ bóstw świata starożytnego, takich jak Jowisz czy Izyda. Skłaniam się ku pogładowi, iż pomysłodawcą tekstu inskrypcji, a być może jej fundatorem, mógł być patrycjusz należący do elity intelektualnej Krosna, biegły w mitologii i dobrze znający sylwetkę św. Jakuba Apostoła. Nie sądzę, aby synkretyzm przejawiający się w inskrypcji wynikał z przekonań religijnych jej autora – jest to raczej pewien rodzaj zabawy intelektualnej typowej dla renesansu, która pozwala jednak dostrzec wyobrażenie autora o św. Jakubie Większym – mniej związane z wizerunkiem pokornego pielgrzyma, a bardziej z potężnym „synem gromu”, siostrzeńcem Maryi Dziewicy, kuzynem Jezusa Chrystusa, zajmującym, zgodnie z zamierzeniami jego matki Marii Salome (Mt 20,20–23), ważne miejsce w Kościele katolickim, siedząc po prawej stronie tronu Królestwa Bożego.

Ludowa legenda dotycząca dzwonu w Równem

Warto jednak odnotować, że pomimo elitaryzmu, jaki kryje się za inskrypcją na dzwonie z Równego, również i on bywał kojarzony z podaniami o charakterze ludowym. W *Opisie powiatu krośnieńskiego* Władysław Sarna przytacza następującą legendę o odnalezieniu dzwonu w Wietrznie i jego następnym przeniesieniu do Równego:

W obrębie miejscowości [Wietrzno] wznosi się pagórek, zwany Grodzisko [...] Na miejscu, gdzie obecnie wznosi się ten pagórek, miało być miasto, które się miało zapaść [...] Razu jednego pasła się tam trzoda nierogaczyny i ta wyrwała z ziemi dzwon. Zbiegli się ludzie i postanowili przewieźć go do kościoła w Bóbrce. W tym celu podjechali wozem zaprzęgniętym w cztery konie. Jednakże konie nie zdołały w żaden sposób ruszyć z miejsca. Wtedy postanowiono odwieźć dzwon do Wietrzna i w tym celu przyprzęgnięto jeszcze parę wołów. Ale i teraz wszelkie usiłowania ruszenia z miejsca były nadaremne. Wreszcie postanowiono odwieźć go do kościoła w Równem i wtedy jedna para koni zdołała ten dzwon odwieźć na miejsce, gdzie obecnie pozostaje. Mówią o nim, że w jego głosie słychać te słowa: „Tyryły – tyryły – świnie mię wyrłyły”⁸⁴.

Co prawda Sarna nie łączy wprost dzwonu z legendy z dzwonem będącym przedmiotem naszych rozważań, jednak już współczesny mu Tomkowicz wskazał na możliwość, jakoby oba były jednym i tym samym egzemplarzem⁸⁵. W opublikowanym w 2005 roku artykule pt. *Tajemniczy dzwon z Wietrzna dzwoni w Równem*, Zbigniew Głowacki utożsamia dzwon „Jakub” z rówieńskiego kościoła parafialnego z dzwonem z legendy spisanej przez Sarne:

Na okazałej wieży tej świątyni [kościół św. Mikołaja biskupa] znajduje się dzwon „Jakub” podobno z 1514 r. [...] „Jakub”, według miejscowej tradycji, przeniesiony został do Równego z terenu historycznego Grodziska, którego resztki znajdują się w obrębie sąsiedniego Wietrzna⁸⁶.

Według Juraja Gembickiego motyw odnajdywania dzwonów pochodzących z zaginionych miejscowości, czy przez trzody świętych, jak we wspomnianej legendzie – czy przez młode dziewczęta, jest powszechny w folklorze europejskim⁸⁷. Legenda spisana przez samego Szydłowskiego w Boguchwale, niemal identyczna jak ta z Równego, świadczy o popularności tej opowieści na Podkarpaciu⁸⁸. Niewykluczone, że legenda ta miała jednak pewne oparcie w rzeczywistości, a u jej źródła leży faktyczne przeniesienie dzwonu z kościoła św. Jakuba w Krośnie do kościoła św. Mikołaja w Równem.

Na koniec należy dodać, że przenosiny dzwonu „Jakub” z Wietrzna do Równego wykazują pewne podobieństwa do znanego ze *Złotej legendy* opisu drogi, jaką przebyło ciało św. Jakuba na ziemi hiszpańskiej (*Translatio Sancti Iacobi*). Według podania, ciało apostoła, spoczywające w sarkofagu cudownie odlanym z kamienia zostaje przetransportowane wozem ciągniętym przez zaprzęg wołów, który nie potrzebuje woźnicy⁸⁹. Nie można zatem wykluczyć, że echo tego legendarnego podania poniekąd utrwaliło się w przekazie o dzwonie „Jakub” z Równego.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę, iż powstanie kościoła św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty w Krośnie datowane jest na około 1510 rok, kult św. Jakuba Większego jest na terenie miasta zjawiskiem stosunkowo późnym w porównaniu z jego rozwojem w innych częściach południowej Polski – parafie pod wezwaniem tegoż świętego na krakowskim Kazimierzu, czy w Podgrodziu wzmiankowane są bowiem już w XI i XII wieku. Niemniej jednak pojawienie się w Krośnie przejawów oddawania czci św. Jakubowi zbiega się w czasie z okresem dużego rozkwitu kultu Apostoła na obszarze Małopolski, którego ilustracją jest poświęcenie

85 P. Łopatkiewicz, T. Łopatkiewicz, *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego...*, s. 150–151.

86 Z. Głowacki, *Tajemniczy dzwon z Wietrzna dzwoni w Równem*, „Niedziela Przemyska”, nr 6, 2005, s. VIII.

87 Gembicki, *Bells and Magic...*, s. 192–193.

88 Szydłowski, *Dzwony starodawne...*, s. 87.

89 Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór...*, s. 346–347.

w 1489 roku ołtarza głównego kościoła Mariackiego w Krakowie – dzieła Wita Stwosza, w którego scenie głównej pojawia się właśnie postać św. Jakuba Większego. W pobliskim Bieczu, już od połowy XV wieku, istniał ponadto niewielki kościół pod tym wezwaniem.

W pierwszej połowie XVI stulecia kult ten związany był z prężną społecznością pochodzenia niemieckiego, która osiedliła się w mieście, przede wszystkim na Przedmieściu Wyższym, zwanym do połowy XVIII wieku „okolicą św. Jakuba”. Fakt, iż do co najmniej 1570 roku w kościele parafialnym w Krośnie działał niemieckojęzyczny kaznodzieja, dowodzi niepośledniego znaczenia tej mniejszości w lokalnej wspólnocie. Kościół św. Jakuba zbudowany był z tzw. *muru pruskiego*, co prawdopodobnie wynikało z tradycji budowlanych charakterystycznych dla tej właśnie nacji.

Od swojego zarania świątynia pozostawała pod patronatem Arcybractwa Kapłańskiego dekanatów krośnieńskiego i sanockiego, zrzeszającego duchownych oraz zamożnych patrycjuszy, stanowiących elitę intelektualną i ekonomiczną miasta. Owe Arcybractwo wniosło ponadto istotny wkład w rozwój duchowy i artystyczny Krosna – należy bowiem w tym miejscu odnotować, że to właśnie do niego należała bogata biblioteka miejscowego kościoła parafialnego. Kult św. Jakuba Apostoła w Krośnie wydaje się być zatem związany z zamożną, wykształconą i wpływową mniejszością, która swego czasu odegrała znaczącą rolę w dziejach miasta.

Kult ten utrzymywał się (choć nie bez wzlotów i upadków) przez cały XVII wiek, zaś sama świątynia przeszła gruntowną przebudowę w roku 1685. Nowe stulecie zapoczątkowało jednak okres schyłku kościoła, który już podczas wizytacji kanonicznej biskupa Sierakowskiego (1745 r.) znajdował się w stanie daleko posuniętego zaniedbania. Przekazanie w roku 1755 świątyni wraz z zabudowaniami oraz przyległych do niej gruntów OO. Kapucynom stanowiło ostateczny kres funkcjonowania kościoła św. Jakuba w Krośnie. Choć dokładna data jego wyburzenia pozostaje nieznana, na mapie Miega, sporządzonej w latach 1779–1783, świątynia ta już nie figuruje.

Zmierzch kościoła św. Jakuba ma niewątpliwie związek z poprzedzającym go schyłkiem kultu Apostoła. Przyczyn tego ostatniego doszukiwać się można w preferencji krośnieńskiej społeczności – w połowie XVIII wieku już całkowicie spolonizowanej – dla świętych lokalnych, takich jak św. Wojciech czy bł. Jan z Dukli, a także w ugruntowaniu się miasta jako ważnego ośrodka kultu maryjnego w regionie, czego szczególnym wyrazem była gorliwa cześć oddawana Matce Bożej Murkowej od czasu oblężenia z 1657 roku.

Łacińska inskrypcja widniejąca na dzwonie przechowywanym obecnie w kościele św. Mikołaja w Równem, odlanym w 1514 roku ku czci św. Jakuba Apostoła, a pochodzącym – z dużą dozą prawdopodobieństwa – z dawnego kościoła jakubowego, stanowi znakomity przykład charakterystycznego dla epoki renesansu synkretyzmu religijnego, w ramach którego postać św. Jakuba, „syna gromu”, utożsamiana jest z rzymskim bogiem Jowiszem. Ów napis umacnia przekonanie o wybitnie intelektualnym i elitarnym charakterze kultu św. Jakuba w Krośnie, służąc jednocześnie za doskonałą ilustrację przejścia od późnego średniowiecza do epoki nowożytnej w regionie krośnieńskim. Dzwon odlany został w okresie największego napływu studentów z Krosna do Akademii Krakowskiej, gdzie literaturę łacińską wykładał wówczas poeta i humanista, a zarazem krośnianin

Paweł Procler. Jest wielce prawdopodobnym, że to właśnie w tych kręgach zrodził się tekst *sankte iakop afe maRi isis iopiteR*, utrwalony na dzwonie „Jakub” z Równego.

Nie są znane żadne źródła pisane ani znaleziska archeologiczne, które pozwoliłyby w sposób wiarygodny potwierdzić, iż pielgrzymki z Krosna do Santiago de Compostela w okresie średniowiecza rzeczywiście miały miejsce. Niemniej istnienie od XV wieku niewielkiego kościoła pod wezwaniem św. Jakuba w pobliskim Bieczu – usytuowanego, podobnie jak ten w Krośnie, poza murami miejskimi i w sąsiedztwie ważnego szlaku komunikacyjnego – wskazuje na funkcjonowanie w tym miejscu dróg jakubowych, przynajmniej o charakterze regionalnym. Jedna z nich prowadzić mogła z Krosna na północny zachód, przebiegając przez Biecz, by następnie połączyć się z Krakowem poprzez tzw. *Via Regia*, wiodącą przez Tuchów, Brzesko oraz Kazimierz. Inny możliwy szlak prowadziłby zaś z Krosna na południowy zachód, wzdłuż tzw. Beskidzkiej Drogi św. Jakuba – ta, po przejściu przez Biecz, łączyłaby się z Podegrodziem, Myślenicami i Simoradem, położonym zaledwie 15 km od obecnej granicy z Czechami. Każda ze wspomnianych miejscowości pochwalić się może własnym kościołem pod wezwaniem św. Jakuba ufundowanym jeszcze przed XVI wiekiem.

Jak zaznaczyłem we wprowadzeniu, niniejsza praca stanowi pionierskie opracowanie dotyczące kultu św. Jakuba Apostoła w Krośnie, który swój pełny wyraz znalazł w 1515 roku wraz z konsekracją kościoła św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty. Bez wątpienia poszukiwania oraz szczegółowa analiza innych przejawów owego kultu w regionie pozwolą w przyszłości uzyskać pełniejszy obraz jego znaczenia, charakteru i zasięgu w minionych stuleciach – zarówno w samym Krośnie, jak i na całej ziemi krośnieńskiej.

Aneks I: Transkrypcja polskojęzycznej części akt wizytacji kanonicznej w kościele św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty w Krośnie, dokonanej przez biskupa W.H. Sierakowskiego (1745 r.)

Opisanie Kosciółka S. Jakuba w Krosnie za Miastem na Przedmiesciu Węgierskim

Wszedszy do Kosciółka Ołtarz Wielki staroswiecki na tablaturze malowany czerwono z obrazem w srodku S. Jakuba y S. Jana Ewangelisty, na mense murowaney Konsekwrowaney gradusami [stopniami], iednym murowanym drugim drewnianym, po bokach tego Ołtarza są drzwi do obchodu otworzyste, przy nim Ława duza.

Passya na tęczy snecerskiej roboty z osobkami czteroma na deskach malowanemi Nays. Panny, S. Jana, S. Katarzyny, y S. Barbary, pod którą Ambona stolarskiej roboty pstro malowana ze schodkami na czterech słupkach stojąca.

Przy Ambonie w wielkim Chorze, Ołtarz drewniany czarno malowany obrazem w srodku Nays. Panny na płotnie malowanym, z sukienką papierową wyzlacaną, z czteroma firankami płociennemi malowanemi, na mense murowaney nie konsekrowaney z gradusem [stopniem] murowanym iednym. A Cornu Evangelij [Od strony Ewangelii] tego Ołtarza cała sciana w tablaturach roznemi historyjami przyozdobionych.

Exopposito [naprzeciwko] tego Ołtarza Ołtarz na drugiej stronie drewniany staroswieckiej formy z wyzlacaną, z obrazem in medio [w srodku] Crucifixi Domini [Ukrzyżowania]

na mienie murowanej konsekrowanej z gradusem murowanym iednym. W boku tego Ołtarza iest obraz Bmae [Beatissimae, Najświętszej Marii Panny] na drewnie malowany.

Chor nad wielkimi drzwiami z balasow stolarskiej roboty do ktorego wchod po schodach drewnianych stary, dobry.

Okien w ołow oprawnych w całym Kosciółku dziewięć.

Ławek drewnianych starych stolarskiej roboty 15.

Podsiebitka z tarcic układana stara zła, tylko w samym środku Kosciółka nowa, posadzki ani podłogi niemasz.

Sacrarium [Zakrystia]

Zakrystya w małym Chorze murowana, w sklepieniu y w ścianach znacznie porysowana z posadzką ceglana złą in parte [w części], okno niewielkie z kratą żelazną maiąca. W niej mensa stara drewniana z szafką drewnianą, y przegrodkami czterema bez szuflad, do ktorej drzwi dębowe na zawiasach żelaznych trzech, zamkiem bez klucza, z wrzeczędzem y skoblem do kłotki.

Argenterya [Srebra] **i apparat** [sprzęty liturgiczne] **tego kosciółka**

Kielich srebrny intus [wewnątrz] wyzłacany suto, extra [od zewnątrz] pstro na sedesie [podstawie], Kuppie [czara, część kielicha] y koronie wyzłacany y floryzowany z pateną po iedney stronie wyzłacaną z Imieniem Jezus w laurze, intus [od wewnątrz] potrzebuie reparacyi.

Ornat kałamaykowy w paski iednakowy z galonem szychowym złotym podszyty płotnem pomarańczowym, z stulą y manipularzem.

Ornat kasfowy czarny z kolumną szychową tkaną, w kwiat rozny, z galonkiem szychowym złotym podszyty płotnem pomarańczowym z stulą y manipularzem takimiz, niezły.

Vela [welon, okrycie] trzy, iedno białe gazowe w kwiatki wyszywane, dwa zas czarne gazowe takze w kwiatki.

Burs roznego koloru y materyi trzy. Pall tylez.

Korporałow dobrych trzy, Puryfikaterzy sześć.

Alb dobrych dwie. Humerałow dwa. Pasow dwa.

Obrusow dobrych lnianych trzy.

Antepedia trzy jedno czerwone finetowe, drugie skorzane Gdanskie, trzecie płocienne malowane.

Mszałow dwa in Folio minori [w formie arkusza mniejszego] w oprawie skorzaney szarey w kartach zbrukanych starych y nadklijanych bez klauzurek.

Lichtarzy drewnianych starych malowanych cztery.

Passyek na Ołtarze trzy.

Dzwonkow ręcznych małych dwa.

Clausura Ecclesiae [obejście kościoła]

Wychodząc z Kociółka drzwi dwoie pobocznych, iedne a dextris [od prawej strony] drugie a sinistris [od lewej strony], dębowe na zawiasach żelaznych dwóch z wrzeczędzami y skoblami do kłotek, iedne z nich z kłotką y kluczem niezłe, trzecie wielkie dębowe

na zawiasach żelaznych trzech wrzeczadzem y skoblem, kłotka z kluczem zamykaiące się. Za temi drzwiami Karbona [skarbonka, skrzynka na jałmużnę] w słupku okowana blachą żelazną, z wrzeczadzem y skoblem.

Kosciółek ten wszystek z Pruska w iedną cegłę murowany na podwalinach dębowych, starych strupieszalnych, miejscami znacznie porysowany, koło którego są blamki daszkiem gontowym pokryte miejscem złym, pod któremi kamień na wodę święconą.

Dach na Kosciółku gontowy stary miejscem reparowany z kopułą w srodku drewnianą, gontami strupieszaleni pobitą, maiącą w sobie dzwonek dwa małych.

Cmentarz dostatni w koło Parkanem obwiedziony daszkiem gontowym złym pobitym maiącym w sobie fortek trzy, iedną od wschodu z drzwiami na zawiasach żelaznych dwoch, druga od Połnocy z kratą u dołu drewnianą, trzecia na południe.

Aedificia Altaryi* [zabudowania Altarii] *Świętego Jakuba

Opodal od Kosciółka ad septemtrionem [w stronę północy] Rezydencya A. [Admodum Reverendi, Przewielebnego] Altarysty z drzewa tartego w węgły, wybudowana w podwalinach in parte [w części] sprochniała, dachem gontowym dobrym pokryta, drzwi do sieni stare złe na zawiasach żelaznych z zawiarstką drewnianą. Sien bez powały y podłogi. Wchodząc do sieni a sinistris [od lewej strony] drzwi do Izby pierwszy na zawiasach z antabą, haczykiem y wrzeczadzem żelaznym. Wniey powała y podłoga z tarcic układana dobra. Okien w ołow oprawnych trzy, z okienicami ab extra [od zewnątrz] na zawiasach, piec kachłowy zielony oraz y Alkierz grzejący na fundamencie murowanym, kominiek przy nim z cegły murowany z ogniskiem murowanym nad powałę wywiedziony.

Z Izby drzwi do Alkierza na zawiasach żelaznych z wrzeczadzem y antabą żelazną, który z powałą y podłogą z tarcic dobrą. Okno w ołow oprawne z okienicą ab intra [od wewnątrz] maiący. Z Alkierza drzwi do sieni na zawiasach z haczykiem żelaznym.

Exopposito [naprzeciwko] tej Izby druga Izba, do niey drzwi na zawiasach żelaznych z haczykiem y wrzeczadzem do kłotki, w niey powała z tarcic dobra, y podłoga zła, okien złych częścią w ołow oprawnych częścią w drewno trzy, piec kachłowy zielony, oraz y Alkierz grzejący na fundamencie murowanym, przy nim komin murowany znacznie popadany. Z Izby drzwi do alkierza na zawiasach żelaznych z haczykiem do zaszczipienia: w którym powała y podłoga z tarcic zła. Z niego drzwi dwoie exopposito [naprzeciwko] siebie na zawiasach żelaznych, iedne do Ogrodka z haczykiem, drugie do sieni zabite.

Nad tą izbą góra tarcicami zapierzona, z drzwiami na zawiasach z wrzeczadzem y Skoblem do Kłotki.

Na boku tego Budynku staynia stara z przyciesi w węgły budowana, dachem gontowym dobrym pokryta bez powały y pomostu, Złob y drabinę maiącą, do ktorey wrota poiedyncze na biegunie drewnianym z wrzeczadzem żelaznym.

Exopposito [naprzeciwko] stayni tej Rezydencya stara A [Admodum Reverendi, Przewielebnego] Altarysty z drzewa tartego w węgły wybudowana w ścianach sprochniała y wałca się, dachem gontowym nowym dobrym na słupach polegających pokryta, do sieni drzwi na zawiasach z klamką y zasuwą drewnianą oraz y obłakiem na zasuwę żelaznym.

Wchodząc do sieni a sinistris [od lewej strony] drzwi do Izby na zawiasach żelaznych, z antabą, haczykiem, y wrzeczadzem do kłotki. Izba z powałą z tarcic zła bez podłogi,

w których okien w drewno osadzonych dwoje, z okienicami abintra [od wewnątrz] zasuwającymi się. Stoł iodłowy do ław czterech przywiązany. Piec kachłowy prosty zły na fundamencie murowanym. Komin przy nim z wałkow lepiony pod dach wywiedziony, ława iedna.

Z Izby drzwi do Alkierza na zawiasach bez zamknięcia który z powałą z tarcic zbutwiałą dziurawą, okno iedno w drewno oprawne mający. Nad tą Izba przepierzenia z tarcic z drzwiami na zawiasach zelaznych z wrzeciędzem y skoblem. Exopposito [naprzeciwko] Izby Piekarnia do ktorej drzwi na zawiasach zelaznych, ta w powale y w scianach wali się, z oknami złemi w drewno oprawnemi z piecem piekarskim złym.

Obok piekarni komora z powałą złą, drzwi do niej na biegunie drewnianym z wrzeciędzem do kłotki.

Przed oknami Rezydentcy pierwszy, Ogród częścią płotem ogrodzony, częścią bez ogrodzenia w zagonow pietnascie, drzew urodzaynych kilka w sobie mający.

Aneks II: Transkrypcja i tłumaczenie łacińskiej części akt wizytacji kanonicznej w kościele św. Jakuba Większego i św. Jana Ewangelisty w Krośnie, dokonanej przez biskupa W. H. Sierakowskiego (1745 r.)

Ecclesia S. Jacobi extra Civitatem

Extat in Suburbio Civitatis Crosnen[sis] Hugaricalis dicta Ecclesia seu Praebenda Tituli S. Jacobi Majoris, et Joannis Apostolorum opere Prussico impensis R[everendi] Nicolai Concionatoris Ecclesiae Parochialis Crosnen[sis] constructa, consecratam esse una cum Majori Altari per R[everendissimum] Joannem E[piscopum] Laodicen[sem], suffraganeum Cracovien[sem], Anno 1515 die 23 Aprilis. Visitatio Alembekoviana testatur. Dedicationis ejus dies anniversaria Celebratur Dominica secunda post Pascha. Quae ecclesia maxime desolata cum suis attinent[ibus] seorsivo descripta est Inventario. Estq[ue] Iuris Patronatus et Collationis Archiconfraternitatis Sacerdotalis Decanatum Crosnensium, Sanocensium.

De dote primaeva et antiquis foundationibus non constitisse, eadem visitatio Alembekoviana exprimit. Successive autem praefata Archiconfraternitas, tanquam Patroni et collatores, summas infrascriptas sibi Praebendario cesserunt, et supersederunt, in quarum ac Censuum ab illis provenientis possessione existit, scilicet primam summam duorum Millium floren[orum] in Bonis Villae Targowiska, et Łęzany, pro Censu 140 floren[orum]. Anno 1677 Sabbatho post Festum Immaculae Conceptionis B[eatae] V[irginis] M[ariae] coram Actis Castrensis Sanocensibus. Secundam Summam Mille floren[orum] pro Censu 70 floren[orum] Super Sortibus Villae Łubno, coram Actis Castren[sibus] Biecen[sibus] feria secunda post Dominicam Reminiscere Quadragesimae Anno Domini 1688.

[Kościół św. Jakuba poza miastem. Wspomniany kościół, względnie prebenda pod wezwaniem świętych Apostołów Jakuba Większego i Jana znajduje się na Przedmieściu Węgierskim miasta Krosna. Zbudowany został w stylu pruskim ze środków wielebnego Mikołaja, kaznodziei krośnieńskiego kościoła parafialnego. Jak poświadcza wizytacja Alembeka, był on konsekrowany wraz z ołtarzem głównym przez najprzewielebniejszego Jana – biskupa laodycejskiego, sufragana krakowskiego, dnia 23 kwietnia 1515 roku. Rocznica jego konsekracji obchodzona jest w drugą niedzielę po Wielkanocy. Będący

w stanie skrajnego zaniedbania kościoł wraz z przynależnościami opisany został oddzielnie w inwentarzu, zaś prawo patronatu i prawo prezenty należą do Arcybractwa Kapłańskiego dekanatów krośnieńskiego i sanockiego. Ta sama wizytacja Alembeka stwierdza brak informacji o pierwotnej darowiźnie i wcześniejszych fundacjach. Następnie wspomniane Arcybractwo, jako patroni i kolatorzy, odstąpiło i przekazało niżej określone kwoty prebendarzowi, który to znajduje się w posiadaniu zarówno tych kwot, jak i dochodów z nich pochodzących. Mianowicie, pierwszą sumę dwóch tysięcy florenów z majątków wsi Targowiska i Łężany, z których czynsz wynosił 140 florenów. Zapis uczyniony w sobotę po święcie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w roku 1677, przed księgami grodzkimi sanockimi. Drugą sumę tysiąca florenów z dóbr we wsi Lubno, o czynszu wynoszącym 70 florenów, przed księgami grodzkimi bieckimi w poniedziałek po drugiej niedzieli Wielkiego Postu Roku Pańskiego 1688.]

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu, *Visitatio et status ecclesiarum decanatus Cro-snensis R. D. Venceslai Sierakowski Ep. Prem. a. D. 1745*, sygn. 171.

Archiwum Prowincji Krakowskiej Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie, *Klasztor, kościół, zabudowania gosp. i ogród OO. Kapucynów w Krośnie n. Wisłokiem po 1950*, sygn. AKKR 108.

Opracowania:

Adamowicz J., 2021, *Ołtarz Wita Stwosza. Efekt zakończonych prac badawczych konserwatorskich prowadzonych w latach 2015–2021*, „Rocznik Krakowski”, t. 87, s. 9–37.

Ataman J., 1960, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej do końca XVIII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 1, nr 2, s. 32–44.

Borcz H., 1981, *Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 28, z. 4, s. 77–90.

Borcz H., 2009, *Rzeszowsko-tyczyńskie Bractwo Kapłańskie pod patronatem Ducha Świętego i Maryi Panny od XV do XVIII stulecia*, „Roczniki Historii Kościoła”, t. 1 (56), s. 129–162.

Brykowski R., 1976, *Drewniana architektura kościelna w diecezji przemyskiej*, „Nasza Przyszłość”, t. 46, s. 53–100.

Brykowski R., 1981, *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce XV wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wyd. PAN, Wrocław.

Bukowski W., Dybaś B., Noga Z. (red.), 2014, *Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, t. 5, cz. B, wyd. Societas Vistulana, Kraków, ark. 88, 89.

Castro A., 1948, *España en su historia. Cristianos, moros y judíos*, ed. Losada, Buenos Aires.

- Czuba M., 1996, *Drewniany kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Bliznem*, wyd. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego, Blizne.
- Dzieduszycki M., 1868, *Żywot Wacława Hieronima Sierakowskiego arcybiskupa lwowskiego*, nakł. Wydawnictwa Dziel Tanich i Pożytecznych, Kraków.
- Gadomski J., 1997, *Obraz Koronacji Matki Boskiej z XV wieku w kościele parafialnym w Krośnie*, [w:] *Kościół farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta: materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1996*, pod red. P. Łopatkiewicza, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno, s. 97–107.
- Gancarski J., Leszczyński T., 2019, *Krosno w średniowieczu*, [w:] *Krosno. Miasto i ludzie*, pod red. J. Kułakowskiej-Lis i F. Tereskiewiczza, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pigionia, Krosno, s. 12–55.
- Garbacik J., 1972, *Zabudowa Krosna w XVI wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu (do roku 1918)*, t. 1, pod red. J. Garbacika, Kraków, s. 119–167.
- Gembický J., 2005, *Bells and Magic*, [w:] *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes*, red. B. Szeghyová, Bratislava, s. 186–199.
- Głowacki Z., 2005, *Tajemniczy dzwon z Wietrzna dzwoni w Równem*, „Niedziela Przemyska”, nr 6, s. VIII.
- Grzebień L., 2002, *Niezachowany kościół jezuicki w Krośnie nad Wisłokiem*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 50, z. 4, s. 283–294.
- Hofman M., 2023, *Wizytacje kanoniczne parafii Żurawica w okresie staropolskim ze szczególnym uwzględnieniem wizytacji biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa (1640–1702)*, [w:] *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 4, red. M. Hofman, Żurawica, s. 181–196.
- Kazimierczak J.G., 2011, *Święty Jakub w opowieściach apokryficznych*, [w:] *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, wyd. Czuwajmy, Kraków, s. 69–78.
- Kiryk F., 1995, *Bractwo Kapłańskie*, [w:] *Sanok. Dzieje miasta*, pod red. F. Kiryka, Kraków, s. 244–249.
- Kłopotek R., 2015, *Geneza i działalność bractw kościelnych w Europie i w Polsce do końca XVIII wieku*, „Studia Gdańskie”, t. 37, s. 219–233.
- Kocańda P., Rogóż J., 2022, *Results of archaeological supervision over work on 3 Maja and Kolejowa Street in Biecz, Gorlice district in 2017*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 57, s. 143–184.
- Kornecki M., 1987, *Gotyckie kościoły drewniane na Podhalu*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Leśniak F., 1992, *Krosno w czasach Odrodzenia: studia nad społeczeństwem miasta*, „Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie”, nr 142, Kraków.
- Leśniak F., 2002, *Duchowni i mieszczenie w Krośnie w XVI i pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 4, pod red. F. Leśniaka, Krosno, s. 7–66.
- Leśniak F., 2010, *Elita intelektualna miasta. Pisarze miejscy i nauczyciele w Krośnie (do 1630)*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 5, pod red. F. Leśniaka, Krosno, s. 21–61.

- Lis A., 2012, *Szklenie okien w średniowieczu i nowożytności w Polsce*, „Świat Sztuki”, nr 3, s. 24–27.
- Litak S., 2004, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku: struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, KUL, Lublin.
- Łopatkiewicz P., 1996, *Zabytki plastyki gotyckiej województwa krośnieńskiego. Rzeźba drewniana. Malarstwo tablicowe*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno.
- Łopatkiewicz P., 2007, *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno.
- Łopatkiewicz P., 2012, *O konsekracji kościoła parafialnego w Krośnie w 1512 roku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno 21 września 2012*, pod red. P. Łopatkiewicza, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno, s. 13–23.
- Łopatkiewicz P., 2024, *Tryptyk z kościoła parafialnego w Krośnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu*, [w:] *Późne średniowiecze w Karpatach*, pod red. J. Gancarskiego, Muzeum Podkarpackie w Krośnie, Krosno s. 181–200.
- Łopatkiewicz P., Łopatkiewicz T., 2005, *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.
- Łopatkiewicz T., 1997, *Kościół farny w Krośnie – najstarsza nekropolia miasta*, [w:] *Kościół farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta: materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1996*, pod red. P. Łopatkiewicza, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno, s. 141–162.
- Magiera A., 2021, *Ostatnie lata funkcjonowania kościoła i parafii pw. św. Jakuba Starszego na krakowskim Kazimierzu (1758–1787)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 116, s. 269–293.
- Mróz F., 2020, *El Camino de Santiago en Polonia*, „Compostela”, nr 62, s. 62–66.
- Niewęglowski W.A., 1998, *Leksykon świętych*, PWN, Warszawa.
- Perzanowska A., 2012, *Starodruki z fary krośnieńskiej w Muzeum Narodowym w Muzeum Narodowym w Krakowie*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno 21 września 2012*, pod red. P. Łopatkiewicza, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno, s. 39–62.
- Quirini-Popławska D., 1973, *Studia nad szkolnictwem krośnieńskim. Studenci krośnieńscy w Akademii Krakowskiej w czasach Odrodzenia*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 2, pod red. J. Garbacika, Kraków, s. 332–362.
- Rodríguez Peinado L., 2013, *La Virgen de la Leche*, en *Revista Digital de Iconografía Medieval*, vol. V, n.º 9, pp. 1–11.
- Rozynkowski W., 2011, *O najstarszych śladach kultu św. Jakuba Większego na Pomorzu Gdańskim i w Ziemi Chełmińskiej*, [w:] *Wpływ Świętego Roku Jakubowego na rozwój kultu i Drogi św. Jakuba*, red. A. Jackowski, F. Mróz, I. Hodorowicz, wyd. Czuwajmy, Kraków, s.133–150.

- Sarna W., 1890, *Ofarze i dzwonach krośnieńskich*, odbitka z „Gwiazdy Katolickiej”, Lwów, s. 1–39.
- Sarna W., 1891, *Kościoty i klasztory reguły ś. ojca Franciszka w ziemiach polskich*, odbitka z „Dzwonka”, Kraków, s. 7–15.
- Sarna W., 1898, *Opis powiatu krośnieńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemysł.
- Sarna W., 1910, *Dzieje diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*. Cz. 2, *Episkopat przemyski o. ł.*, Przemysł.
- Suárez Otero J., 2021–2022, *Dando voz al silencio: una revisión arqueológica del enigma jacobeo*, „Boletín avriense”, nr 51/52, s. 225–282.
- Szydlowski T., 1922, *Dzwony starodawne : z przed r. 1600 na obszarze b. Galicji / napodst. materiałów zebr. i oprac. przez Karola Badeckiego, Feliksa Kopere, Stanisława Tomkowicza oraz własnych zred. i opatrzył wstępem Tadeusz Szydlowski; z rys. Andrzeja Olesia i Wiesława Zarzyckiego*, Kraków.
- Śliwa T., 2011, *Sierakowski Wacław Hieronim (1700–1780)*, [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, red. L. Fac, T. Pudłocki, A. Siciak, Przemysł, s. 122–126.
- Śnieżyńska-Stolotowa E., Stolot F., 1977, *Katalog zabytków sztuki w Polsce (seria nowa)*, t. 1, *Województwo krośnieńskie*, z. 1, *Krosno, Dukla i okolice*, Warszawa.
- Tomkowicz S., 1900, *Z protokołów posiedzeń Grona (Posiedzenie dnia 28 października 1893)*, [w:] *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, Kraków.
- Voragine Jakób de, 1922, *Złota legenda, Poczet pierwszy. Przeł. i wstępem opatrzył Leopold Staff*, Warszawa.
- Voragine Jakub de, 1956, *Złota legenda. Wybór*, tłum. Janina Pleziowa, oprac. Marian Plezia, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa.
- Voragine Santiago de la, 1982, *La leyenda dorada*, vol. 2. Trad. José Manuel Macías, Alianza Editorial, Madrid.

Źródła internetowe:

- Geoportal.gov.pl, URL: https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html?gpmmap=gpo
- Jan Przyjaciół (Amicinus) z Krakowa (Id: 2036132), [w:] *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/2036132_Jan_Przyjaciol_Amicinus_z_Krakowa
- Oficina de acogida del Peregrino, URL: <https://oficinadelperegrino.com/en/statistics-2>
- Paweł Prokler z Krosna, syn Jana (Id: 2009870), [w:] *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, URL: http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/2009870_Pawe%C5%82_Prokler_z_Krosna_syn_Jana
- Voragine Jakub de, *Legenda aurea* [ok. 1485–1490], rękopis, Biblioteka Narodowa w Warszawie, sygn. Rps BOZ 11, URL: <https://polona.pl/item-view/c77c9ea2-5fd5-4coe-ab9c-f031c9aa5918?page=347>

STRESZCZENIE

Kult św. Jakuba Większego w Krośnie. Dawny kościół pw. św. Jakuba i św. Jana Ewangelisty na Przedmieściu Węgierskim (ok. 1510–1770)

23 kwietnia 1515 roku sufragan krakowski, biskup Jan Amicinus, w obecności – jak się wydaje, dość nielicznej, choć niewątpliwie elitarnej – grupy wiernych dokonał konsekracji nowo wzniesionego kościoła św. Jakuba Większego w Krośnie. Niniejsza praca ma na celu odtworzenie historii i wyglądu świątyni, wyróżniającej się unikatowymi w regionie cechami architektonicznymi, oraz zbadanie charakteru i zasięgu kultu patrona pielgrzymów na terenie miasta aż do likwidacji kościoła u schyłku XVIII wieku. Analizie poddano ponadto inskrypcję na dzwonie „Jakub”, odlanym w 1514 roku, prawdopodobnie na potrzeby kościoła św. Jakuba. Jej treść, stanowiąca wyjątkowy w kampanologii obszaru Małopolski przykład synkretyzmu religijnego, rzuca światło na specyfikę środowiska czcicieli św. Jakuba w okresie wyznaczającym cezurę między średniowieczem a epoką renesansu na południowo-wschodnich rubieżach kraju. Na użytek niniejszego badania autor posłużył się źródłami archiwalnymi dotyczącymi kościoła św. Jakuba Apostoła, opierając się w szczególności na aktach wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w 1745 roku przez biskupa W.H. Sierakowskiego. Materiały te, analizowane przez pryzmat opracowań bibliograficznych oraz uzupełnione badaniami terenowymi, umożliwiły powiązanie kultu apostoła i jego materialnych śladów z innymi przejawami życia religijnego, kulturalnego i artystycznego regionu. Gwałtowny wzrost zainteresowania pielgrzymkami do Santiago de Compostela na przestrzeni ostatnich piętnastu lat zaowocował pojawieniem się licznych prac poświęconych kultowi jakubowemu w całej Europie, w tym również w Polsce. Niniejsza praca stanowi próbę zaakcentowania roli Ziemi Krośnieńskiej w tym kontekście.

SŁOWA KLUCZOWE

kult św. Jakuba Starszego w Krośnie; kościół św. Jakuba w Krośnie; dzwon „Jakub” z Równego; kult elitarny; synkretyzm religijny; szlaki jakubowe południowej Polski; badania jakubowe

ABSTRACT

The Cult of St James the Greater in Krosno. The former Church of St James and St John the Evangelist in the Hungarian Suburb of Krosno (circa 1510–1770)

On 23 April 1515, Jan Amicinus, the suffragan bishop of Kraków, performed the consecration of the newly erected church of St James the Greater in Krosno in the presence of what appears to have been a rather small, though unquestionably elite group of worshippers. The aim of this study is to reconstruct the history and appearance of the church, notable within the region for its unique architectural features, as well as to examine the nature and extent of the cult of the patron saint of pilgrims as practised in the town until the church's closure towards the end of the eighteenth century. Subject to analysis is also the inscription on the “Jakub” bell cast in 1514 and in all likelihood commissioned for the church of St James. Its

contents, constituting a unique example of religious syncretism within the campanology of Lesser Poland, sheds light on the distinct character of the community venerating St James during a period that demarcates the transition from the Middle Ages to the Renaissance on the country's south-eastern peripheries. For the purposes of the present study, the author consulted archival sources concerning the church of St James the Greater, relying in particular on the records of the canonical visitation carried out by Bishop W. H. Sierakowski in 1745. Analysed through the lens of secondary literature and supplemented with field research, these materials provided a basis for linking both the cult of the Apostle and its material manifestations with other expressions of the region's religious, cultural and artistic life. The exponential surge in interest in pilgrimages to Santiago de Compostela observed over the past fifteen years has resulted in the publication of numerous works on the cult of St James the Greater throughout Europe, including in Poland. This article seeks to highlight the role of Krosno and its surrounding region within this context.

KEY WORDS:

Cult of St James the Greater in Krosno, St James's Church in Krosno, "Jakub" bell from Równe, elite cult, religious syncretism, Camino de Santiago routes of southern Poland, Jacobean studies

Tłumaczenie z hiszpańskiego na angielski: Mateusz Urbaniak

RESUMEN

El culto a Santiago el Mayor en Krosno. La antigua iglesia de Santiago y San Juan Evangelista en el Suburbio Húngaro (aprox. 1510–1770)

El 23 de abril de 1515, el obispo sufragáneo de Cracovia, Jan Amicinus, consagraba ante un grupo de fieles —al parecer no muy numeroso, pero sí muy elitista— la recién erigida iglesia de Santiago el Mayor de Krosno. El objetivo de este trabajo es reconstruir la historia e imagen de ese templo, singular en la región por sus particularidades arquitectónicas, y conocer las características y la difusión que el culto al patrón de los peregrinos tuvo en la ciudad hasta la desaparición de la iglesia en las postrimerías del siglo XVII. Se analiza, por otra parte, la inscripción de la campana «Jakub», fundida en 1514, con toda probabilidad, para la iglesia de Santiago. El contenido de dicha inscripción, caso excepcional de sincretismo religioso en la campanología de la Pequeña Polonia, ayuda a comprender la idiosincrasia de quienes profesaron el culto jacobeo en los años que marcaron el paso de la Edad Media al Renacimiento en la zona más suroriental del país. Para la realización de esta investigación, el autor ha empleado fuentes archivísticas relativas a la iglesia de Santiago Apóstol, principalmente las actas de la visita pastoral realizada por el obispo W.H. Sierakowski en 1745. Estas, estudiadas a la luz de trabajos bibliográficos y acompañadas de una labor de campo, han permitido poner en relación el culto al apóstol y sus vestigios con otras manifestaciones religiosas, culturales y artísticas de la región.